

45

PRACE OSW

OSW

CHINY A AZJA CENTRALNA DOROBEK DWUDZIESTOLECIA

Aleksandra Jarosiewicz, Krzysztof Strachota

PRACE OSW

NUMER 45
WARSZAWA
PAŹDZIERNIK 2013

CHINY A AZJA CENTRALNA

DOROBEK DWUDZIESTOLECIA

Aleksandra Jarosiewicz, Krzysztof Strachota

Współpraca: Anna Wołowska, Marek Matusiak

OSW |

CENTRE FOR EASTERN STUDIES
OŚRODEK STUDIÓW WSCHODNICH im. **Marka Karpia**

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich
im. Marka Karpia / Centre for Eastern Studies

REDAKCJA MERYTORYCZNA

Adam Eberhardt

REDAKCJA

Anna Łabuszewska

WSPÓŁPRACA

Katarzyna Kazimierska

OPRACOWANIE GRAFICZNE

PARA-BUCH

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Agencja Shutterstock

SKŁAD

GroupMedia

MAPY

Wojciech Mańkowski

WYDAWCA

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

Centre for Eastern Studies

ul. Koszykowa 6a, Warszawa

Tel. + 48 /22/ 525 80 00

Fax: + 48 /22/ 525 80 40

osw.waw.pl

ISBN 978-83-62936-30-4

Spis treści

TEZY /5

- I. CHINY I AZJA CENTRALNA – UWARUNKOWANIA WZAJEMNYCH RELACJI /7**
  - 1. Uwarunkowania historyczne /7**
  - 2. Uwarunkowania strategiczne relacji między Chinami i Azją Centralną /9**
    - 2.1. Azja Centralna w optyce Chin – główne wyzwania /10**
    - 2.2. Chiny w optyce państw Azji Centralnej – główne wyzwania /13**
  - 3. Interesy stron /15**

- II. CHINY I AZJA CENTRALNA – KLUCZOWE ASPEKTY RELACJI POLITYCZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA /17**
  - 1. Granice i Ujgurzy – od konfliktów po Szanghajską Organizację Współpracy /17**
  - 2. Problem stabilności Azji Centralnej a relacje z Chinami /20**
  - 3. Chiny w geopolitycznych rozgrywkach regionalnych /21**
  - 4. Chiński model budowy pozycji politycznej w Azji Centralnej /24**
  - 5. Państwa Azji Centralnej wobec Chin /27**

- III. GOSPODARCZA OBECNOŚĆ CHIN W AZJI CENTRALNEJ – DOROBK DWUDZIESTOLECIA /30**
  - 1. Regionalne zróżnicowanie pod względem poziomu i charakteru współpracy /31**
  - 2. Chiński „stan posiadania” w regionie i plany jego rozwoju /32**
    - 2.1. Sektor naftowo-gazowy /32**
    - 2.2. Sektor uranowy /48**
    - 2.3. Inne wybrane obszary współpracy /51**
    - 2.4. Wymiana handlowa /54**
    - 2.5. Infrastruktura transportowa – Nowy Jedwabny Szlak /62**
  - 3. Instrumenty współpracy /63**
    - 3.1. Kredyty /63**
    - 3.2. Szanghajska Organizacja Współpracy /67**

4. Bilans współpracy gospodarczej /68

4.1. Wymiar geopolityczny /68

4.2. Wymiar gospodarczy /69

**IV. OBECNOŚĆ CHIN W AZJI CENTRALNEJ W WYMIARZE
SPOŁECZNYM – DOROBK DWUDZIESTOLECIA /71**

V. PODSUMOWANIE – WYZWANIA NA PRZYSZŁOŚĆ /74

MAPY /77

TEZY

- Minione dwie dekady to okres fundamentalnych zmian w Azji Centralnej, zapoczątkowanych rozpadem ZSRR i skutkujących m.in. powstaniem pięciu nowych państw w regionie. Jednym z zasadniczych aspektów zmian regionalnych jest pojawienie się Chin jako istotnego gracza w Azji Centralnej.
- Podstawą chińskiego zaangażowania w Azji Centralnej są kwestie bezpieczeństwa: w wymiarze lokalnym Chiny dążą do zabezpieczenia zachodniej prowincji Sinkiang przed ewentualną destabilizacją rozprzestrzeniającą się z państw Azji Centralnej lub przez nie wspieraną. W szerszej perspektywie Pekin zainteresowany jest zabezpieczeniem swoich interesów wobec Rosji i USA, także obecnych i aktywnych w regionie. Z kolei z perspektywy Azji Centralnej fundamentalne znaczenie ma zabezpieczenie się przed chińską ekspansją. Zarazem jednak państwa regionu są świadome niemożności uniknięcia współpracy z Chinami i dążą do wykorzystania jej jako narzędzia w umacnianiu własnej stabilności i suwerenności.
- Jakkolwiek podstawą stosunków między Chinami i Azją Centralną są kwestie bezpieczeństwa i szerzej polityczne, główną płaszczyzną współpracy jest gospodarka. Wynika to zarówno z realiów ekonomicznych: ogromne pole i zasadnicza wola do współpracy, jak też politycznych: wzajemna ostrożność i samoograniczanie się partnerów, a przede wszystkim opór ze strony Rosji. Pomimo licznych trudności w minionych dwóch dekadach Chiny wyrosły na strategicznego partnera gospodarczego regionu, co jest najbardziej widoczne w sektorze handlu, energetyki i infrastruktury. Pekin w stosunkowo krótkim czasie zdystansował konkurentów – Rosję, USA, Turcję i Iran. Jednocześnie dzięki skali współpracy Azja Centralna nabrała istotnego znaczenia dla Chin (zwłaszcza jako element strategii stabilizacji Sinkiangu oraz ważny dostawca gazu). Chińskie zaangażowanie gospodarcze w Azji Centralnej – zgodnie ze specyfiką i założeniami polityki Pekinu – realnie przekłada się na rosnące znaczenie polityczne Chin w regionie, zarówno w odniesieniu do poszczególnych republik i relacji między nimi, jak i w odniesieniu do Rosji czy USA. Na obecnym etapie państwa regionu są beneficjentami – gospodarczymi i politycznymi – tej sytuacji, choć budzi ona poważne obawy w perspektywie strategicznej.
- Niezależnie od osiągnięć minionych dwóch dekad, jakie są udziałem i Azji Centralnej, i Chin, sytuacja w regionie i wokół niego nadal jest niestabilna, a interesy stron utrwalone i zabezpieczone jedynie w ograniczonym

stopniu. Kwestią otwartą pozostaje zatem ewolucja regionalnej polityki Chin w stronę politycznego zabezpieczenia własnych interesów, docelowy geopolityczny układ sił w regionie między Chinami, Rosją i USA oraz zdolność państw regionu do dalszego wykorzystywania Chin na rzecz wzmocnienia swojej pozycji. W każdym z tych aspektów stanowisko Chin odgrywa jednak coraz większą rolę.

I. CHINY I AZJA CENTRALNA - UWARUNKOWANIA WZAJEMNYCH RELACJI

Pobieżna ocena uwarunkowań relacji między Chinami a Azją Centralną mogłaby wskazywać na ich *stricte* lokalny i doraźny charakter. Z formalnoprawnego punktu widzenia stosunki bilateralne datują się od rozpadu ZSRR w 1991 roku i powstania nowych niepodległych republik Azji Centralnej (Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan). Z punktu widzenia Chin, których potencjał polityczny i gospodarczy skoncentrowany jest na wschodzie kraju, jest to obszar odległy zarówno geograficznie, jak i strategicznie – zwłaszcza w porównaniu z basenem Pacyfiku czy nawet Oceanu Indyjskiego. Z punktu widzenia Azji Centralnej kluczowe znaczenie ma sytuacja wewnętrzna (z perspektywy zarówno całego regionu, jak i poszczególnych państw), relacje z tradycyjnym centrum politycznym i gospodarczym, tj. Rosją, ewentualnie relacje ze zwycięskimi w zimnej wojnie i aktywnymi politycznie, wojskowo i gospodarczo w Azji Stanami Zjednoczonymi.

Jednak dzisiejsza Azja Centralna powiązana jest z Chinami długą i burzliwą historią oraz licznymi związkami wynikającymi z zaszłości historycznych. Bardzo mocno osadzone w historii są geopolityczne interesy w Azji Centralnej Chin i Rosji. W tym kontekście gwałtowne zmiany, które zachodzą w Azji Centralnej (budowa nowych państw) i wokół Azji Centralnej – przede wszystkim skokowy wzrost potencjału oraz ambicji gospodarczych i politycznych Chin, dezintegracja XIX/XX-wiecznego imperium rosyjskiego – czynią z regionu dynamiczne pole projekcji interesów chińskich. Jednocześnie państwa regionu, Rosja i inni gracze międzynarodowi wypracowują *modus vivendi* z Chinami. Są to procesy o doniosłym znaczeniu zarówno dla samej Azji Centralnej, jak też dla Chin i Rosji.

Ze względu na specyfikę Chin (m.in. ogromna i dynamicznie rozwijająca się gospodarka) i Azji Centralnej (m.in. duże zapotrzebowanie na inwestycje, poszukiwanie nowych rynków, znaczące zasoby mineralne) szczególne znaczenie w relacjach wzajemnych odgrywają kwestie gospodarcze – to one w decydującym stopniu wpływają na ich charakter i realnie zmieniają Azję Centralną.

1. Uwarunkowania historyczne

Z historycznego punktu widzenia dzisiejsza Azja Centralna i zachodnie Chiny (Region Autonomiczny Sinkiang-Ujgur) stanowiły dość spójny obszar

kulturowy i polityczny¹, który w XVIII i XIX wieku rozdzielony został na chińską i rosyjską strefę wpływów, z czasem został efektywnie inkorporowany w skład obu potęg². Silne związki społeczne między rosyjskim i chińskim Turkiestanem wielokrotnie dawały znać o sobie również w XX wieku, czego przejawem były m.in. masowe migracje uchodźcze³ czy przenikanie idei narodotwórczych (z Rosji/ZSRR do Chin).

Przez niemal cały wiek XX dawny Turkiestan pozostawał polem cichej, ale zacieklej rywalizacji rosyjsko/sowiecko-chińskiej, przy czym stroną zdecydowanie mocniejszą i bardziej aktywną była Rosja. Moskwa utwierdzała Pekin w przekonaniu, że z sowieckiej Azji Centralnej płynie poważne zagrożenie dla suwerenności Chin w oddalonym geograficznie i zacofanym Sinkiangu, a także dla samej integralności terytorialnej państwa. Punktem wyjścia była krytyka ze strony Pekinu granicy międzypaństwowej narzuconej przez Rosję w XIX wieku (na odcinku centralnoazjatyckim nie została ona zdelimitowana przez cały okres sowiecki); frustrację pogłębiało mniej lub bardziej otwarte poparcie, jakiego Moskwa udzielała separatystom ujugurskim (w latach 1933–1934 doszło do próby utworzenia tzw. pierwszej Republiki Wschodniego Turkiestanu; w latach 1944–1949 tzw. drugiej Republiki Wschodniego Turkiestanu)⁴. Powszechnie problemy były przejawem szerszej (*de facto* globalnej) rywalizacji między ZSRR i ChRL. Wyrazem napięć stał się zbrojny konflikt graniczny między ChRL i ZSRR w 1969 roku, rozgrywający się m.in. na kazachstańskim odcinku granicy (w rezultacie konfliktu granica na odcinku centralnoazjatyckim

¹ W pierwszym tysiącleciu naszej ery będący obszarem ekspansji chińskiej (widocznej zwłaszcza we wschodniej części regionu); od ok. VIII wieku n.e. zdominowany kulturowo i politycznie przez żywioł turecki i mongolski niezależny od Chin, a okresowo prowadzący ekspansję kosztem Chin. Drugim, obok bliskości etnicznej, istotnym elementem spajającym tzw. Turkiestan z czasem stał się islam.

² Granica między tzw. rosyjskim i chińskim Turkiestanem została narzucona przez Rosję w końcu XIX wieku. O efektywnej kontroli nad regionem w przypadku Rosji można mówić zasadniczo od zakończenia wojny domowej wywołanej rewolucją bolszewicką (lata 20. XX wieku), w przypadku Chin od zwycięstwa Mao Zedonga w chińskiej wojnie domowej i utworzenia Chińskiej Republiki Ludowej (1949). W obu przypadkach wzrost kontroli nad regionem związany był z zakrojonymi na ogromną skalę represjami przeciwko ludności miejscowej i masowymi akcjami przesiedleńczymi mającymi osłabić ich dominację demograficzną.

³ Co najmniej kilkaset tysięcy Kirgizów i Kazachów uciekło do Chin w wyniku represji po stłumionej rebelii w 1916 roku, a później w wyniku Wielkiego Głodu w latach trzydziestych XX wieku; do Rosji w XIX wieku przenieśli się rozbici przez Chińczyków Dżungarowie/Kałmucy oraz Ujgurzy po represjach w 1962 roku.

⁴ Precedensem było m.in. wsparcie przez Rosję niepodległości tzw. Mongolii Zewnętrznej w 1911 roku, potwierdzone wyparciem wojsk chińskich i narzuceniem komunizmu Mongolii w roku 1921.

pozostawała zamknięta do roku 1992). Z tej perspektywy rozpad ZSRR (1991) oznaczał poważny kryzys kruchej stabilności wokół Azji Centralnej⁵, stwarzał szanse na przebudowę relacji, ale w jeszcze większym stopniu skłaniał strony do obaw, wzajemnej nieufności i ostrożności.

2. Uwarunkowania strategiczne relacji między Chinami i Azją Centralną

Relacje Azji Centralnej i Chin w ostatnich dwóch dekadach są funkcją dwóch równoległych procesów o fundamentalnym znaczeniu dla światowego porządku. Pierwszym jest dezintegracja rosyjskiego/sowieckiego imperium w Azji (zwłaszcza Centralnej), drugim – skokowy wzrost pozycji Chin (na kontynencie azjatyckim i w skali globalnej).

Pierwszy z nich niezwykle zdynamizował sytuację w Azji Centralnej. Powstały nowe państwa, na starcie borykające się z poważnym kryzysem politycznym, społecznym, gospodarczym i tożsamościowym. Wyrazem tego kryzysu były m.in. konflikty zbrojne (np. wojna domowa w Tadżykistanie), przewroty polityczne (Kirgistan), rozwój nacjonalizmów i radykalizmu islamskiego, masowe migracje, gwałtowny przyrost demograficzny i in. Pomimo ogromnego postępu, jaki dokonał się w ciągu minionych dwóch dekad, wciąż trudno mówić o ustabilizowaniu się sytuacji. Dzięki sile odziedziczonych po ZSRR, jak też nowych powiązań wpływy Rosji w regionie pozostają ogromne, ale złamana została jej monopolistyczna pozycja: region otworzył się na kontakty polityczne, gospodarcze, wojskowe i cywilizacyjne z państwami rywalizującymi z Moskwą – m.in. z USA, a także z Chinami. W istotnym stopniu region podlega zarówno pozytywnym, jak i negatywnym (np. wojna w Afganistanie) impulsom pochodzącym z zewnątrz. Zarówno doraźne problemy związane z bezpieczeństwem, jak i kwestia budowy trwałej stabilności w tym regionie pozostawały i wciąż pozostają stałym priorytetem relacji między Azją Centralną a Chinami, a także Rosją i innymi graczami.

Drugim – nie mniej ważnym – uwarunkowaniem relacji Azji Centralnej i Chin jest skokowy wzrost znaczenia, aktywności i skuteczności polityki ChRL w wymiarze globalnym, zapoczątkowany w latach osiemdziesiątych przez dynamiczny rozwój gospodarczy. Lokalnym wskaźnikiem tych przemian jest

⁵ Ale też dla stabilności samych Chin – pierestrojka była poważnym zagrożeniem dla stabilności ChRL, czego przejawem były protesty studenckie na pekińskim placu Tian'anmen, dla których impulsem była m.in. wizyta w Pekinie Michaiła Gorbaczowa.

zacieśnianie kontroli Pekinu nad Sinkiangiem i skokowy rozwój gospodarczy tego regionu – choć pozostaje on obszarem problematycznym. W aspekcie gospodarczym jest to gwałtownie rosnące zapotrzebowanie ChRL na surowce energetyczne i walka o nowe rynki handlowe niezbędne dla utrzymania wzrostu gospodarczego i stabilności wewnętrznej. W wymiarze *stricto* geopolitycznym są to – znajdujące z czasem zrozumienie i uznanie w świecie – pretensje Chin do uzyskania pozycji jednego z czołowych mocarstw globalnych. Interesy gospodarcze Chin i stale rosnąca siła oddziaływania tego kraju przez wpływy gospodarcze są podstawą spektakularnego rozwoju relacji z państwami Azji Centralnej i podstawą coraz mocniejszej pozycji Chin w tym regionie.

2.1. Azja Centralna w optyce Chin – główne wyzwania

2.1.1. Sinkiang i problemy stabilności

Pierwszym i zasadniczym wyzwaniem dla Chin w relacjach z Azją Centralną po roku 1991 był i pozostaje problem Sinkiangu. Region ten przez stulecia zacofany, relatywnie słabo kontrolowany przez Pekin i targany separatyzmem bazującym na odrębności etnicznej i religijnej jego mieszkańców (głównie wyznających islam Ujgurów) potencjalnie narażony był na poważne zagrożenie ze strony niestabilnej Azji Centralnej. Obawy Chin dotyczyły przede wszystkim podatności Sinkiangu na ferment ideowy płynący zza zachodniej granicy (mieszanka nacjonalizmu, islamu i haseł demokratycznych) i Afganistanu (radykałny i wojujący islam mudżahedinów i talibów)⁶. Istniała także poważna obawa, że Azja Centralna mimowolnie, nie będąc w stanie kontrolować sytuacji, lub świadomie, samodzielnie albo z inspiracji rosyjskiej, stanowić będzie zaplecze logistyczne dla ujgurskich separatystów. Obiektywnym potwierdzeniem zagrożenia był narastający opór Ujgurów wobec Pekinu⁷ – odwołujący się do haseł narodowych, religijnych i demokratycznych, a także silna diaspora ujgurska w Azji Centralnej, ograniczone możliwości państw Azji Centralnej kontrolowania własnego terytorium i granic oraz w szerszym kontekście

⁶ Od około 1993 roku w Afganistanie i pakistańskim Waziristanie działa Islamski Ruch Wschodniego Turkiestanu (ETIM) o separatystycznym i radykalnie muzułmańskim charakterze, prowadzący na niewielką skalę akcje terrorystyczne również w Chinach. Pekin dotąd skutecznie neutralizował to zagrożenie, wykorzystując swe wpływy w Islamabadzie (pakistańskie służby specjalne ISI mają istotny wpływ na działalność radykałów muzułmańskich i afgańskich talibów, jak też zdolność do kanalizowania ich aktywności na Afganistan czy Indie oraz ograniczania aktywności w Chinach, od których Pakistan jest strategicznie uzależniony).

⁷ M.in. poważne zamieszki w Kuldży/Yining w 1997 i Urumczy w 2009 roku.

konflikty w poszczególnych państwach regionu⁸. W minionych dwóch dekadach Pekin relatywnie skutecznie rozwiązywał problem tej prowincji, łącząc metody siłowe, demograficzne (promocja osadnictwa chińskiego Han w prowincji, osłabiającego dominację Ujgurów) z potężnym zaangażowaniem gospodarczym⁹. Azja Centralna pozostaje jednak hipotetycznym zagrożeniem ze względu na stosunkowo wysoki poziom niestabilności oraz sąsiedztwo Afganistanu. W tym ostatnim aspekcie zagrożeniem jest „wojujący islam”, którego ośrodkiem pozostaje Afganistan i ruchy znajdujące w tym kraju schronienie: radykalne ujgurskie organizacje Islamski Ruch Wschodniego Turkiestanu (ETIM) i Turkiestańska Partia Islamska (TIP), powiązane z centralnoazjatyckimi organizacjami radykalnymi w Afganistanie: Islamskim Ruchem Uzbekistanu (IRU) i Islamską Unią Dżihadu (IUD).

2.1.2. Wobec geopolitycznych rywali

Rozpad ZSRR i powstanie nowych państw w Azji Centralnej zapowiadały dla Chin radykalną poprawę pozycji w regionie wobec Rosji: Moskwa formalnie wycofała się z regionu, powstał faktyczny bufor między Chinami i Rosją dający Pekinowi większe pole manewru. Choć doraźnie Chiny wykorzystały słabość Rosji do podniesienia kwestii korekty granic z regionalnymi spadkobiercami ZSRR w latach dziewięćdziesiątych (zob. niżej), nie zdecydowały się otwarcie podważać rosyjskich ambicji do politycznej i wojskowej hegemonii w regionie, m.in. traktując ją jako zasadniczy czynnik stabilizujący region.

Osłabienie Rosji i otwarcie Azji Centralnej na kontakty ze światem zewnętrznym wiązały się także z koniecznością konfrontacji z nowymi rywalami. Regionem zainteresowana była Turcja (potencjalnie zagrażając Chinom, bo rozgrywając kartę wspólnoty ludów tureckich), Iran (potencjalnie podsycając

⁸ Tu m.in. wojna domowa w Tadżykistanie (1992–1997), a po jej zakończeniu aktywność ponadnarodowych ugrupowań radykalnych i terrorystycznych (zwłaszcza Islamskiego Ruchu Uzbekistanu); w Kirgistanie w latach 2005 i 2010 masowe protesty społeczno-polityczne pod hasłami demokratycznymi, które doprowadziły do obalenia urzędujących prezydentów; ostre napięcia etniczne i społeczne z podtekstem islamskim w Uzbekistanie (m.in. na początku lat dziewięćdziesiątych i w latach 1999–2005); przede wszystkim konflikty w Afganistanie (w tym wykreowanie zbrojnej, mającej ambicje globalne i efektywnej międzynarodówki muzułmańskiej występującej pod szyldem Al-Kaidy i skuteczność miejscowych radykałów – talibów, wspieranych m.in. przez zagraniczne środowiska muzułmańskie i Pakistan).

⁹ M.in. rozwój rolnictwa, rozbudowa infrastruktury komunikacyjnej (drogi i linie kolejowe łączące region z centrami na wschodzie Chin) i gospodarczej (m.in. rozwój specjalnych stref ekonomicznych) sformalizowane w przyjętej w 2000 roku strategii rozwoju prowincji zachodnich).

islam w regionie), Pakistan (choć państwo to jest sojusznikiem Chin, aktywnie – zwłaszcza w Afganistanie – rozgrywa i wspiera radykałów muzułmańskich) oraz Indie¹⁰.

Głównym, obok Rosji, wyzwaniem dla Chin okazały się jednak USA – zwycięzca zimnej wojny i niepodważalny w latach dziewięćdziesiątych lider globalny. Aktywna choć niezbyt *de facto* owocna promocja gospodarczych interesów i wzorców transformacyjnych w Azji Centralnej przez USA w latach dziewięćdziesiątych przerodziła się w roku 2001 – na bazie globalnej wojny z terroryzmem i operacji w Afganistanie – w militarną obecność amerykańską w Azji Centralnej¹¹. Przy narastającej geopolitycznej rywalizacji, obecność USA w regionie z perspektywy Chin oznaczała dalsze okrążanie kraju bazami wojskowymi USA¹² i potencjalne wciąganie Azji Centralnej w orbitę politycznych wpływów USA. Jako zagrożenie ze strony Stanów Zjednoczonych Pekin postrzega również aktywność polityczną w obszarach będących w polu zainteresowania Waszyngtonu, zwłaszcza chęć przebudowy zastanych systemów społeczno-politycznych. Z punktu widzenia Chin oznacza to destabilizację otoczenia i budzi podejrzenia o inspirowanie wstrząsów politycznych (np. kolorowe rewolucje czy nawet „arabska wiosna”) i – świadome lub mimowolne – tworzenie zagrożeń (*casus* wzrostu radykalizmu islamskiego w Afganistanie, począwszy od wsparcia dla mudżahedinów w latach osiemdziesiątych, a w efekcie powstania Al-Kaidy, po rozwój ugrupowań radykalnych w trakcie operacji Enduring Freedom i ISAF po roku 2001). W wyniku zasadniczego uregulowania relacji chińsko-rosyjskich w Azji Centralnej i rosnącej aktywności Waszyngtonu, to właśnie USA stały się dla Chin podstawowym wyzwaniem w sferze bezpieczeństwa, dystansując i Rosję, i mniejszych graczy.

¹⁰ Indie są jednym z głównych rywali geopolitycznych Chin. Obok (generalnie nieudanych) prób aktywizacji gospodarczej w Azji Centralnej, konsekwentnie podejmują działania na rzecz budowy swojej obecności militarnej w regionie: w latach dziewięćdziesiątych była to współpraca z Rosją i Iranem na rzecz wsparcia antytalibańskiej koalicji w Afganistanie (w Tadżykistanie działała baza przerzutowa armii indyjskiej i szpital wojskowy, w którym w roku 2001 miał umrzeć Ahmed Szah Masud), z czasem zabiegi o otwarcie w Tadżykistanie bazy lotniczej (Indie zmodernizowały lotnisko w Ajni, z którego dzierżawy na rzecz New Delhi Tadżykistan wycofał się wskutek protestów Moskwy w 2005 roku).

¹¹ Od roku 2001 silna obecność w Afganistanie; w latach 2001–2005 bazy w Kirgistanie i Uzbekistanie (oraz bazy państw NATO w Tadżykistanie), wojskowa obecność w Kirgistanie i ścisła współpraca wojskowa USA z Uzbekistanem i Tadżykistanem.

¹² Obok baz w Japonii i Korei Południowej, nieformalnego sojuszu z Tajwanem, obecności na oceanach Spokojnym i Indyjskim.

2.1.3. Gospodarka

Dla Chin Azja Centralna w pierwszej kolejności była i jest rynkiem stymulującym rozwój gospodarczy Sinkiangu (eksport chińskich produktów) i przez lata ten element współpracy był najbardziej wymiernym aspektem współpracy gospodarczej. Równolegle Chiny przygotowywały się do wejścia na rynek ropy i gazu ziemnego w regionie (zwłaszcza w Kazachstanie i Turkmenistanie), co miało zapewnić dostawy surowców dla chińskiej gospodarki. W przeciwieństwie do najważniejszych dotąd szlaków importu surowców energetycznych lądowe połączenia z Azją Centralną jawią się jako bezpieczniejsze – szlaki morskie biegnące z Zatoki Perskiej w przypadku kryzysu mogą być łatwo zablokowane czy to przez USA, czy Indie, albo też sparaliżowane ewentualnymi problemami w cieśninie Malakka. Partnerzy z Azji Centralnej są słabi, zatem bardziej skłonni do współpracy i mniej skorzy do wykorzystywania „broni gazowej” niż Rosja. Oprócz wymiaru energetycznego Azja Centralna przedstawia dla Chin ogromny potencjał komunikacyjny: potencjalnie łączy rynek chiński z Europą i Bliskim Wschodem (różne warianty Nowego Jedwabnego Szlaku), Afganistanem i portami (pakistańskimi i irańskimi) na Morzu Arabskim i w Zatoce Perskiej. W efekcie dynamicznego wzrostu chińskiej obecności gospodarczej w Azji Centralnej coraz większego znaczenia nabiera konieczność ochrony chińskich interesów w regionie, co jest równoznaczne z ochroną interesów politycznych Państwa Środka.

2.2. Chiny w optyce państw Azji Centralnej – główne wyzwania

2.2.1. Obawy

Podejście państw Azji Centralnej do Chin cechuje poczucie obcości i zagrożenia. Młode, nieokrzepłe i dotknięte wieloma problemami wewnętrznymi państwa odziedziczyły po ZSRR szereg obaw i problemów związanych ze wschodnim sąsiadem. Chiny postrzegane były jako tradycyjnie ekspansjonistyczne mocarstwo, wchodzące w fazę przyspieszonego rozwoju, przy czym chiński model transformacji – w przeciwieństwie do fascynacji inspiracjami zachodnimi, tureckimi, muzułmańskimi i ich wariacjami stosowanymi na obszarze niedawnej sowieckiej strefy wpływów – nie budził aż tak dużego zainteresowania. Wymierny charakter miały natomiast obawy przed chińskimi pretensjami granicznymi, brutalna polityka Pekinu wobec Ujgurów oraz groźba ingerencji Chin w sprawy wewnętrzne państw Azji Centralnej. Głębszą podstawą dla tych obaw były procesy państwowo- i narodotwórcze oraz towarzyszący im rozwój nacjonalizmu społeczeństw centralnoazjatyckich, wzmacniany

alarmistycznym i antychińskim tonem mediów rosyjskich, w istotny sposób kształtujących postawy w Azji Centralnej.

2.2.2. Szanse

Równoległe z obawami, relacje z Chinami niosły ze sobą szanse na wsparcie dla Azji Centralnej: szybko nawiązane relacje dyplomatyczne upodmiotowiały państwa regionu, pozwalały na rozwój gospodarczy i łagodzenie skutków kryzysu, jaki przyniósł rozpad ZSRR (zwłaszcza na poziomie społecznym, dzięki „handlowi walizkowemu” typowemu dla lat dziewięćdziesiątych) – dynamicznie rosnąca skala chińskiej obecności gospodarczej w regionie znacząco rozszerzyła atrakcyjność Chin jako kluczowego partnera gospodarczego dla Azji Centralnej (zob. niżej). Istotnym pozytywnym elementem w stosunku do Chin (zwłaszcza w pierwszej dekadzie XXI wieku) okazał się manifestacyjny brak zainteresowania Pekinu narzucaniem swoich rozwiązań w wymiarze polityki wewnętrznej poszczególnym państwom Azji Centralnej (w przeciwieństwie do Rosji i USA). Tym samym Chiny stały się czynnikiem pośrednio stabilizującym sytuację wewnętrzną i faktycznie wzmacniającym rządzące w Azji Centralnej reżimy.

2.2.3. Chiny w rozgrywkach geopolitycznych w regionie

Dla państw Azji Centralnej głównym punktem odniesienia w polityce międzynarodowej była i pozostaje Rosja. Takie podejście bazuje na tradycyjnych związkach kulturowych, politycznych i gospodarczych, poczuciu, że jest to państwo gwarantujące elementarną trwałość porządku regionalnego oraz świadomości determinacji Rosji do utrzymania Azji Centralnej we własnej strefie wpływów za pomocą silnego instrumentarium politycznego, wojskowego i społecznego. W relacjach Azji Centralnej z Chinami Rosja aspiruje do roli patrona i cenzora polityki państw regionu. Szczególnym przejawem takiego podejścia jest dominacja kontrolowanej przez Rosję Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym¹³ w sferze bezpieczeństwa regionalnego i znaczenie Szanghajskiej Organizacji Współpracy¹⁴ jako głównej platformy relacji politycznych między Azją Centralną i Chinami. Choć Rosja do dziś zachowuje bardzo mocną polityczną pozycję w regionie, jest ona stale osłabiana przez

¹³ W skład OUBZ wchodzi obok Rosji, Białorusi i Armenii także Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan (Turkmenistan jest konsekwentnie neutralny, Uzbekistan dwukrotnie wstępował i występował z organizacji – ostatnio w 2012 roku).

¹⁴ W skład Szanghajskiej Organizacji Współpracy wchodzi Chiny i postsowieckie państwa z nimi graniczące: Rosja, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan oraz Uzbekistan.

aktywność Chin i USA, zaś rozwój współpracy z rywalami Rosji jest dla państw Azji Centralnej ważnym elementem wzmacniającym ich pozycję.

3. Interesy stron

Uwzględniając omówione uwarunkowania, **chińskie interesy** wobec Azji Centralnej w wymiarze politycznym i bezpieczeństwa można zdefiniować następująco:

- zabezpieczenie stabilności Sinkiangu oraz uniknięcie negatywnego oddziaływania ze strony państw Azji Centralnej na ten region Chin;
- utrzymanie i pogłębianie stabilności wewnętrznej w Azji Centralnej jako warunku bezpieczeństwa Sinkiangu koniecznego także do realizacji celów gospodarczych (energetycznych i komunikacyjnych);
- utrzymanie i wzmacnianie suwerenności państw Azji Centralnej i reżimów tam rządzących jako warunku swobodnej chińskiej aktywności gospodarczej (i politycznej);
- osłabianie dominacji i wpływów w Azji Centralnej rywali geopolitycznych: zasadniczo (zwłaszcza w pierwszym okresie) Rosji, w istotnym i stale rosnącym stopniu USA (zwłaszcza po roku 2001).

W przypadku Azji Centralnej, przy pewnym zróżnicowaniu akcentów, potencjału i praktyki poszczególnych krajów stałymi **celami polityki państw regionu wobec Chin** są:

- zabezpieczenie przed ekspansjonizmem chińskim, czego szczególnym aspektem była kwestia granic, tj. odparcie lub ograniczenie chińskich żądań terytorialnych;
- kontrolowany rozwój współpracy politycznej i gospodarczej inicjowanej przez Chiny. Współpraca jest czynnikiem wzmacniającym poszczególne państwa i reżimy na arenie wewnętrznej i międzynarodowej (również wobec Rosji) przy jednoczesnym uniknięciu uzależnienia od Pekinu;
- maksymalizacja zysków ze współpracy gospodarczej i infrastrukturalnej z Chinami poprzez m.in. przekształcenie Azji Centralnej w pas transmisyjny dla chińskich towarów eksportowanych do Europy i państw Bliskiego Wschodu.

Tak zarysowane interesy Chin i Azji Centralnej stawiają w trudnej sytuacji Rosję. **Moskwa tradycyjnie zainteresowana jest:**

- utrzymaniem i pogłębieniem dominacji politycznej, militarnej oraz odbudową dominacji gospodarczej w Azji Centralnej, czemu służy m.in. słabość poszczególnych państw i reżimów regionu oraz możliwość rozgrywania przez Moskwę konfliktów i napięć lokalnych;
- zablokowaniem i eliminacją wpływów rywali geopolitycznych, zwłaszcza USA i Chin;
- utrzymaniem i rozwojem strategicznej współpracy na równych zasadach z Chinami w kwestiach globalnych.

II. CHINY I AZJA CENTRALNA – KLUCZOWE ASPEKTY RELACJI POLITYCZNYCH I BEZPIECZEŃSTWA

W perspektywie minionych lat wyraźnie dają się zauważyć dwa okresy relacji między Chinami i Azją Centralną. W latach dziewięćdziesiątych, zwłaszcza w pierwszej ich połowie dominowały obawy i napięcia głównie ze względu na granice i kwestię ujgurską. W pierwszej dekadzie XXI wieku widoczne jest zestrojenie polityki Chin i państw Azji Centralnej owocujące dynamicznie rozwijającą się współpracą. Otwartą kwestią pozostaje przyszłość, co związane jest przede wszystkim z niewiadomymi – zarówno co do stabilności w Azji Centralnej i jej bezpośrednim otoczeniu, zwłaszcza w Afganistanie, jak też ewolucją polityki chińskiej. Swoją rolę odegra także poziom skuteczności re-integracyjnych działań podejmowanych w regionie przez Rosję oraz przyszły charakter relacji Moskwa–Pekin.

1. Granice i Ujgurzy – od konfliktów po Szanghajską Organizację Współpracy

Kwestie ujgurska i graniczna stanowiły najważniejsze wyzwania w relacjach między Chinami i Azją Centralną i one też w latach dziewięćdziesiątych dominowały stosunki dwustronne.

Najpoważniejszym problemem była kwestia nieuregulowanych granic z Chinami, przede wszystkim dla Kazachstanu, ale także Kirgistanu i Tadżykistanu. Od początku lat dziewięćdziesiątych Chiny otwarcie kwestionowały przebieg granic, a także wywierały presję militarną i gospodarczą, zwłaszcza na Kazachstan. Szczyt napięć nastąpił w latach 1993–1994, czego przejawem była m.in. koncentracja wojsk chińskich na granicy z Kazachstanem¹⁵. Równolegle bez uregulowania kwestii korzystania z rzek granicznych w Chinach przystąpiono do prac przy budowie kanału Czarny Irtysz–Karamai i irygacji z wykorzystaniem wód rzeki Ili. Oba projekty uderzały w interesy gospodarcze Kazachstanu i generowały problemy ekologiczne¹⁶.

¹⁵ Według nieautoryzowanych wypowiedzi analityków i urzędników kazachstańskich w okresie tym kilkakrotnie dochodziło do wymiany ognia z siłami chińskimi i rajdów chińskich na terytoria kontrolowane dotąd przez ZSRR/Kazachstan.

¹⁶ Porównaj m.in. Effects of interdependency in the Xinjiang-Central Asian region, Ann McMullan, <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/APCITY/UNPAN021190.pdf> Temirbolat Bakhytjan, Water Dispute Threatens Central Asian stability, 21 Feb 05, IWPR, <http://iwpr.net/report-news/water-dispute-threatens-central-asian-stability> Sebastien Peyrouse, Flowing Downstream: The Sino-Kazakh Water Dispute; May 16, 2007;

Ostatecznie powołanie tzw. Szanghajskiej Piątki w 1996 roku, do której weszły państwa Azji Centralnej graniczące z Chinami, same Chiny oraz Rosja, pozwoliło wstępnie rozwiązać problem granicy kazachstańsko-chińskiej (zob. niżej). Udział Rosji doraźnie wzmocnił państwa Azji Centralnej i pozwolił na osłabienie presji ze strony Chin. Umowę graniczną podpisano w roku 1996 (Chiny otrzymały 22% – kluczowych z ich punktu widzenia – powierzchni spornych obszarów). W późniejszym okresie Kazachstan wielokrotnie – i bez większych efektów – wracał do problemu uregulowania kwestii wodnych. Problemy związane z gospodarką wodną pozostają nieuregulowane do dziś.

Umowy graniczne z pozostałymi sąsiadami, Kirgistanem i Tadżykistanem, podpisano odpowiednio w roku 1998 i 2002, przy czym proces ratyfikacji umów, delimitacji i demarkacji na całym odcinku granicy Chin i państw Azji Centralnej znacznie się przedłużył¹⁷. Powodem były niekorzystne z punktu widzenia Tadżykistanu i Kirgistanu rozwiązania kwestii granicznych oraz obawa o sprzeciw własnych społeczeństw wobec porozumień z Chinami. W efekcie państwa Azji Centralnej nie informowały społeczeństw o warunkach porozumień, zwłaszcza zaś o skali ustępstw wobec Chin¹⁸.

Względnie spokojnie natomiast ułożyła się kwestia ujgurska. Pomimo obecności licznej mniejszości ujgurskiej w Azji Centralnej (wśród nich znaczną grupę stanowili uchodźcy z Chin z 1962 roku) i pozytywnego nastawienia społeczeństwa w Kazachstanie i Kirgistanie, gdzie Ujgurów jest najwięcej, władze w Ałmaty/Astanie oraz Biszkeku nie dopuszczały do eskalowania napięć z Chinami na tle ujgurskim. Z czasem – wraz z powstaniem Szanghajskiej Piątki, a później Szanghajszej Organizacji Współpracy – państwa regionu podejmowały

China Brief Volume: 7 Issue: 10; [http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=4131&tx_ttnews\[backPid\]=197&no_cache=1](http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews[tt_news]=4131&tx_ttnews[backPid]=197&no_cache=1)

Arthur Dunn, The Problem Of Transboundary Rivers Being A Factor Of Strategic Security For Countries, <http://www.eurodialogue.org/eu-central-asia/The-Problem-Of-Transboundary-Rivers-Being-A-Factor-Of-Strategic-Security-For-Countries>

Ernst Giese, Jenniver Sehring, Alexej Trouchine, Zwischenstaatliche Wassernutzungskonflikte in Zentralasien, <http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2004/1823/>

¹⁷ Tadżycki parlament ratyfikował porozumienie graniczne z Chinami dopiero 12 stycznia 2011 roku, przyzwalając na przekazanie Chinom spornego 1 tys. km².

¹⁸ Część warunków podpisanych przez Kirgistan umów granicznych z Chinami dotarła do opinii publicznej w końcu 2001 roku, co doprowadziło m.in. do kryzysu politycznego i protestów społecznych (17 marca 2002 roku krwawo stłumionych przez władze).

aktywne działania mające na celu znaczne ograniczenie aktywności organizacji ujgurskich, zwłaszcza zaś środowisk zaangażowanych w działalność antychińską.

Od Szanghajskiej Piątki do Szanghajskiej Organizacji Współpracy

Kwestie ujgurska i graniczna stały się bazą dla wypracowania modelu współpracy między Azją Centralną i Chinami oraz Chinami i Rosją, jaki stanowiła Szanghajska Piątka, a z czasem Szanghajska Organizacja Współpracy (SzOW). Początek Szanghajskiej Piątki wyznacza podpisanie przez republiki postsowieckie graniczące z Chinami (Rosję, Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan) 26 kwietnia 1996 roku umowy o umocnieniu środków zaufania w kwestiach wojskowych w strefie przygranicznej, której dopełnieniem było podpisanie w Moskwie rok później umowy o wzajemnej redukcji sił zbrojnych w rejonie granicy. Równolegle zadeklarowano współpracę w zwalczaniu terroryzmu i separatyzmu (*implicite*, strony wyrzekły się rozgrywania przeciwko sobie karty separatyzmu). Po raz pierwszy od rozpadu ZSRR republiki sowieckie wystąpiły wspólnie (odwołując się do postsowieckich powiązań i wspólnoty interesów) w kwestiach spornych z Chinami (dla państw Azji Centralnej było to wzmocnienie pozycji dzięki współpracy z Rosją i szansa na wzajemną koordynację działań). Wzrost pewności siebie państw Azji Centralnej zmniejszał ich nieufność wobec Chin, co dawało Pekinowi większe możliwości współpracy w kwestii granic i stabilności obszarów przygranicznych.

Konsekwencją względnie pozytywnej współpracy w ramach Szanghajskiej Piątki, w tym istotnego podniesienia poziomu zaufania między państwami oraz efektem wzrostu napięć w Azji Centralnej (aktywizacja Islamskiego Ruchu Uzbekistanu w latach 1999–2001) było rozszerzenie Szanghajskiej Piątki o Uzbekistan i powołanie do życia Szanghajskiej Organizacji Współpracy (15 czerwca 2001 roku, Szanghaj). Naczelnymi celami tej organizacji stało się zwalczanie terroryzmu, ekstremizmu i separatyzmu, tym samym zadekretowano kluczowe dla Chin postulaty jako podstawę współpracy między państwami regionu, stwarzając jednocześnie platformę do rozwoju – korzystnej także dla państw Azji Centralnej – współpracy w kwestiach politycznych, bezpieczeństwa i potencjalnie gospodarki. Nie oznaczało to rezygnacji z rozwoju stosunków dwustronnych. Z czasem SzOW stała się najważniejszą platformą dialogu (współpracy i rywalizacji) między Rosją i Chinami w kwestiach Azji Centralnej.

2. Problem stabilności Azji Centralnej a relacje z Chinami

Azja Centralna jest regionem o wysokim potencjale niestabilności. Znajduje to wyraz w konfliktach zbrojnych¹⁹ i etnicznych²⁰, przewrotach politycznych²¹, aktywności radykałów muzułmańskich²² i napięciach na tle społeczno-gospodarczym²³. Zagrożeniem jest także ograniczona wydolność struktur państwowych²⁴ oraz chwiejne systemy polityczne²⁵. W bezpośrednim sąsiedztwie postsowieckiej Azji Centralnej znajduje się Afganistan, tradycyjnie traktowany jako rozsądnik radykalnego islamu, konfliktów etnicznych, aktywności potężnych narkotykowych struktur przestępczych, rozgrywanych przez mocarstwa zewnętrzne²⁶. Poszczególne państwa regionu i Rosja pretendująca do hegemonii w Azji Centralnej nie mają narzędzi, by na trwałe i skutecznie rozwiązać wymienione wyżej problemy. Niejasne są także intencje Rosji w tej kwestii – zniwelowanie niestabilności w Azji Centralnej byłoby z punktu widzenia Moskwy pozbawieniem się najbardziej efektywnego instrumentu nacisku na region.

¹⁹ Zwłaszcza wojna domowa w Tadżykistanie 1992–1997, łącząca w sobie cechy konfliktu wewnętrznego (klanowego, politycznego, ideologicznego) i regionalnego (poprzez zaangażowanie państw zewnętrznych); w mniejszym stopniu aktywność organizacji terrorystycznych (przede wszystkim Islamski Ruch Uzbekistanu). Groźba międzypaństwowego konfliktu regularnie powraca w retoryce Uzbekistanu pod adresem Tadżykistanu: na przełomie tysiącleci powodem było schronienie, jakie w Tadżykistanie miała uzbecka opozycja, obecnie konflikt wokół zagospodarowania zasobów wodnych Tadżykistanu (Duszanbe forsuje budowę dużych hydroelektrowni, które zagrażają uzbeckiemu rolnictwu).

²⁰ M.in. krwawe konflikty kirgisko-uzbeckie w latach 1990 i 2010.

²¹ Zwłaszcza w odniesieniu do Kirgistanu, gdzie na fali protestów społecznych (przy pośrednim wpływie okoliczności i graczy zewnętrznych) w 2005 i 2010 doszło do zmiany prezydentów. Zmiany władzy w innych krajach odbywały się albo w warunkach wojny domowej (Tadżykistan), albo przewrotów pałacowych (Turkmenistan w 2006).

²² Zwłaszcza działający od 1998 roku Islamski Ruch Uzbekistanu (i grupy z nim oraz Al-Kaidą powiązane). Najbardziej spektakularnymi akcjami były ataki IRU na Kirgistan i Uzbekistan w latach 1999 i 2000. Infiltrowane przez mudżahedinów są górzyste obszary Tadżykistanu; w miastach (zwłaszcza – ale nie tylko – Doliny Fergańskiej) działały/działają lokalne ugrupowania radykalne.

²³ Np. „rebelia” w Uzbekistanie w 2005 roku, czego szczególnym przejawem były krwawe stłumione protesty w Andżanie 13 maja 2005 roku.

²⁴ Widoczne zwłaszcza w Tadżykistanie i Kirgistanie.

²⁵ Problemy sukcesyjne (i wiążące się z tym pytania o stabilność i ciągłość polityki) w Uzbekistanie i Kazachstanie. W przeszłości niepokój budziły m.in. perspektywy gwałtownej demokratyzacji Kirgistanu (przewroty 2005 i 2010 odbywały się pod hasłami demokratycznymi, pierwszy z nich wpisywał się w falę tzw. kolorowych rewolucji kojarzonych z polityką amerykańską).

²⁶ Z różnym natężeniem napięcie w Afganistanie trwa nieprzerwanie od co najmniej 1979 roku. Perspektywa zakończenia (znacznego ograniczenia) misji NATO i USA w Afganistanie w 2014 roku traktowana jest jako zapowiedź nowej eskalacji napięć w tym kraju.

Dla Chin niestabilność zachodniego sąsiedztwa jest poważnym wyzwaniem – zagraża realizacji każdego z celów polityki chińskiej w regionie. Do chwili obecnej Chiny nie ujawniły jednak ani woli, ani instrumentów do bezpośredniego angażowania się w napięcia wewnątrz Azji Centralnej. Formalnie zagrożenia z dziedziny bezpieczeństwa interesów chińskich w Azji Centralnej regulować ma Szanghajska Organizacja Współpracy, która w praktyce nie wypracowała efektywnych narzędzi oddziaływania na kwestie bezpieczeństwa regionalnego²⁷ i siłą rzeczy nie odegrała żadnej roli w rozwiązywaniu kolejnych kryzysów regionalnych²⁸. *De facto* Pekin uznaje interesy i inicjatywę Rosji w kwestiach bezpieczeństwa regionalnego. Doraźnie ChRL swoją słabość jest w stanie przekuć w pozytywny wizerunek państwa niemieszającego się w problemy wewnętrzne sąsiadów. Taka sytuacja stymuluje także Chiny do rozwoju współpracy bilateralnej z państwami SzOW (i Turkmenistanem) w sferze politycznej i wojskowej, zwłaszcza na poziomie wsparcia politycznego, finansowego i ograniczonego wojskowego (dostawa materiałów wojskowych, pomoc finansowa i szkoleniowa). Trudno uznać jednak taki stan rzeczy za ostateczny, satysfakcjonujący Chiny i odporny na perturbacje regionalne. Tym bardziej że Chiny z trudem ukrywają irytację wobec rosyjskich działań w regionie. Chodzi przede wszystkim o dopuszczenie do założenia baz amerykańskich po 2001 roku (co z perspektywy Chin wyglądało albo na słabość Rosji, albo na jej świadome działanie antychińskie), w szerszej perspektywie – nieefektywność w stabilizacji Azji Centralnej przez Rosję.

3. Chiny w geopolitycznych rozgrywkach regionalnych

Zarówno globalne ambicje Chin, jak też potencjał i interesy regionalne stawiają je w gronie najsilniejszych graczy geopolitycznych w Azji Centralnej. Jednocześnie w regionie przecinają się także interesy Rosji, USA i Chin, co sprawia, że jest on pomocniczą sceną kształtowania się relacji globalnych między tymi państwami.

Dla samego regionu kluczowe znaczenie mają relacje chińsko-rosyjskie, co jest związane z uwarunkowaniami historycznymi i bezpośrednim sąsiedztwem

²⁷ M.in. jeden ze sztandarowych projektów SzOW – Regionalna Struktura Antyterrorystyczna (RATS), powołana w roku 2002 – pozostaje zaledwie platformą wymiany informacji wywiadowczych; nie stworzono zapowiadanych stałych sił szybkiego reagowania ani tym bardziej bazy dla takich sił w regionie; wspólne ćwiczenia wojskowe mają ograniczony charakter, zaś przy okazji szczytu SzOW w roku 2012 przyznano, że niemilitarne oddziaływanie pozostaje głównym polem aktywności SzOW w dziedzinie bezpieczeństwa.

²⁸ M.in. podczas kirgiskich „rewolucji” 2005 i 2010, a zwłaszcza w trakcie krwawego konfliktu etnicznego między Kirgizami i Uzbekami w południowym Kirgistanie w roku 2010.

obu państw z Azją Centralną. Pierwszą i fundamentalną okolicznością charakteryzującą stosunki rosyjsko-chińskie w Azji Centralnej po 1991 roku jest – obok zmiany potencjału globalnego obu państw – utrata bezpośredniej i niekwestionowanej kontroli Moskwy nad regionem. Po raz pierwszy od dwustu lat Rosja nie ma możliwości i – przede wszystkim – woli politycznej, by Azję Centralną traktować jako bazę ekspansji w kierunku Chin czy też aby za pomocą Azji Centralnej wywierać na Chiny presję militarną i polityczną. W wymiarze strategicznym ostatnie dwadzieścia lat stanowi absolutnie nową jakość w grze między Pekinem i Moskwą w Azji Centralnej.

Jak zostało już wyżej zasygnalizowane, strategiczne interesy Rosji i Chin są w kilku zasadniczych punktach sprzeczne: na dłuższą metę regionalna dominacja Rosji w sferze bezpieczeństwa jest nie do pogodzenia z gospodarczą i polityczną ekspansją Chin. Zdecydowanie różne jest podejście obu państw do „suwerenności” i „niezależności” państw Azji Centralnej – zwiększają one pole działania Chin i ograniczają znaczenie Rosji jako patrona i gwaranta stabilności regionu. Z drugiej strony widoczne są – zarówno w Moskwie, jak i w Pekinie – zbieżności interesów w polityce globalnej (przede wszystkim ograniczanie globalnej pozycji USA) i wspólna wola wygaszania napięć między oboma państwami. W tym względzie Azja Centralna pozostaje jednym z najciekawszych i najbardziej wszechstronnych pól kształtowania się relacji chińsko-rosyjskich. Te zaś najlepiej ilustruje Szanghajska Organizacja Współpracy: powołana m.in. po to, by napięcia między Rosją i Chinami neutralizować, uwzględniająca istnienie nowych republik w Azji Centralnej i maskująca różnice między dwoma głównymi państwami członkowskimi. Charakterystyczne jest przy tym ścieranie się rosyjskiej i chińskiej koncepcji rozwoju organizacji: o ile Moskwa widziała w niej przede wszystkim nowy blok geopolityczny wzmacniający głos Moskwy na arenie międzynarodowej, Chiny chciałyby widzieć w SzOW platformę współpracy w kwestiach bezpieczeństwa i gospodarki. SzOW pozostaje platformą dialogu politycznego: organizacja nie podważyła rosyjskiej dominacji w sferze bezpieczeństwa, ale też nie kanalizuje chińskiej aktywności gospodarczej. Żadne z państw nie może tu mówić o realizacji strategicznych celów. Otwartą kwestią pozostaje także rola, jaką SzOW miałyby odegrać po zakończeniu misji ISAF w Afganistanie – retorycznie SzOW aspiruje do współodpowiedzialności za przyszłość Afganistanu, w praktyce – nie wydaje się być do tego przygotowana.

O ile na poziomie współpracy politycznej i deklaracji relacje między Rosją i Chinami rozwijają się w Azji Centralnej co najmniej poprawnie, o tyle polem ostrej rywalizacji pozostaje gospodarka. Po dwudziestu latach tzw. Nowej Wielkiej Gry, czyli rywalizacji o dostęp do centralnoazjatyckich surowców

energetycznych (traktowanych jako narzędzie przydatne w walce o utrzymanie dominacji politycznej), to właśnie Chinom udało się zrealizować i rozwijać projekt wydobycia i importu gazu ziemnego i ropy z regionu. Oznacza to złamanie dotychczasowego monopolu Rosji i jest krokiem w stronę realizacji strategicznych celów polityki chińskiej. Przy stałym wzroście wymiany handlowej i finansowego zaangażowania Chin jest to wyraźny sygnał postępującego osłabienia pozycji Rosji w regionie. Sukcesy chińskie były istotnym impulsem do intensyfikacji rosyjskich wysiłków na rzecz reintegracji obszaru postsowieckiego, w tym reintegracji gospodarczej. Realizacji tego celu służyc mają m.in. stale powtarzane (niezrealizowane, więc coraz mniej wiarygodne) zapowiedzi poważnych inwestycji rosyjskich w Azji Centralnej, a przede wszystkim pociągające do stworzenia Unii Celnej (łączącej obecnie Rosję, Kazachstan i Białoruś). W wymiarze gospodarczym rywalizacja w Azji Centralnej przebiega pod dyktando Chin i zdecydowanie na ich korzyść – ramy polityczne, w których się odbywa, wydają się coraz bardziej odległe od rzeczywistości.

Z perspektywy minionego dwudziestolecia zdecydowanie korzystnie dla Chin wygląda porównanie z azjatyckimi konkurentami w rywalizacji o wpływy w regionie: rola odwołujących się do wspólnoty kulturowej z państwami Azji Centralnej Turcji i Iranu jest bardzo ograniczona, podobnie jak – motywowane głównie kalkulacjami dotyczącymi bezpieczeństwa – wpływy Indii i Pakistanu. Żadne z tych państw nie zdobyło mocnej pozycji politycznej, gospodarczej czy wojskowej, żadne z nich nie odgrywa w regionie znaczącej roli politycznej.

Otwartą kwestią pozostaje natomiast ocena dorobku i pozycja USA w regionie. Z jednej strony mimo wyraźnych sukcesów gospodarczych (m.in. ekspansja amerykańskich koncernów energetycznych, zwłaszcza w Kazachstanie), politycznych (USA stały się istotnym punktem odniesienia w polityce – zwłaszcza polityce bezpieczeństwa – w Azji Centralnej) i militarnych (obecność sił amerykańskich w regionie od 2001 roku) polityka amerykańska zdaje się wytracać swoją dynamikę. Zaangażowanie polityczne i wojskowe, jak się wydaje, osiągnęło szczyt w roku 2005, gdy państwa regionu zaczęły dostrzegać jego uboczne skutki²⁹, obecnie – wraz z planowanym zakończeniem misji ISAF w Afganistanie

²⁹ Przełomowy charakter miała rewolucja tulipanowa w Kirgistanie w roku 2005 potraktowana w regionie jako przygotowany przez Amerykanów przewrót, a następnie rebelia w Uzbekistanie w maju 2005 roku (krwawo stłumione protesty w Andżanie i innych miastach Doliny Fergańskiej) z perspektywy Taszkontu będąca efektem prodemokratycznej propagandy USA i próbą ingerencji w sprawy wewnętrzne kraju. W tym samym roku Uzbekistan zerwał współpracę wojskową z USA i NATO, nasiliły się także problemy USA w Kirgistanie i w relacjach z Rosją.

- rysuje się dalsze jego osłabienie. Zaangażowanie gospodarcze, w tym szereg projektów infrastrukturalnych wspieranych przez USA (m.in. w ramach CAREC), również nie przekłada się na trwałe powiązanie regionu z gospodarką USA, uzasadniające pogłębianie zaangażowania politycznego. Z tej perspektywy pozycja Chin względem USA w regionie relatywnie się wzmacnia. Z drugiej jednak strony, wobec rosnących ambicji regionalnych i globalnych Chin i unormowania relacji z Rosją, to właśnie USA wyrastają na głównego rywala Chin w wymiarze bezpieczeństwa w Azji Centralnej. Obecność militarna sił USA w regionie (zwłaszcza baza w kirgiskim Manasie) była i jest postrzegana jako pośrednio wymierzona w Chiny. Duży niepokój Pekinu budzi determinacja Waszyngtonu w zabiegach o przedłużenie i umocnienie obecności po zakończeniu misji ISAF (która bynajmniej nie musi oznaczać kresu amerykańskiej obecności w Afganistanie), a także obawy o destabilizację zarówno Afganistanu, jak i Azji Centralnej w wyniku osłabienia obecności zachodniej w tym regionie, która mogłaby uderzyć w chińskie interesy regionalne. Zwiększające się pole współzależności i rywalizacji między USA i Chinami w skali globalnej zapewne znajdzie także wyraz w Azji Centralnej i wpływać będzie na chińskie postrzeganie regionu i polityki amerykańskiej.

4. Chiński model budowy pozycji politycznej w Azji Centralnej

Na tle polityki Rosji czy USA w Azji Centralnej - wobec spektakularnych przejawów obecności i zaangażowania tych państw w sferze politycznej i wojskowej: formalnych sojuszy (OUBZ), organizacji gospodarczych (Unia Celna) i politycznych (WNP), powiązań cywilizacyjnych, obecności wojskowej (m.in. bazy amerykańskie), wpływu na wewnętrzne rozgrywki polityczne w poszczególnych krajach itp. - pozycja polityczna Chin w regionie nie jest imponująca. Formalnie jedyną regionalną organizacją, której członkiem są Chiny, pozostaje SzOW, mimo ogromnego zainteresowania kwestiami bezpieczeństwa brakuje Pekinowi twardych instrumentów wpływu na tę sferę, ponadto Chiny pozostają też z boku rozgrywek wewnętrznych toczących się w państwach regionu. Mimo to ChRL jest w polityce regionalnej niezwykle istotnym graczem, głównie dzięki znaczeniu globalnemu i potencjałowi gospodarczemu. Ale nie tylko - w Azji Centralnej uwidacznia się typowo chiński (obserwowany w innych częściach świata), i zdecydowanie różny od rosyjskiego i amerykańskiego, model stopniowej i dyskretnej budowy pozycji politycznej, w perspektywie minionych dwudziestu lat można go uznać za spójny wewnętrznie i efektywny.

Fundamentem obecności Chin w Azji Centralnej jest istnienie powstałych na gruzach ZSRR niepodległych państw - wsparcie ich istnienia

oraz władz to istnienie gwarantujących jest stałym elementem chińskiej polityki. Było to widoczne od momentu rozpadu ZSRR: Chiny natychmiast uznały niepodległość nowych państw i otworzyły się na współpracę gospodarczą (przede wszystkim wymianę handlową). „Afirmacyjna” postawa wobec państw Azji Centralnej widoczna jest w wysokim poziomie dwustronnych wizyt, zainteresowaniu Chin podpisywaniem umów o strategicznej współpracy, wspieraniem państw Azji Centralnej na arenie międzynarodowej, a zwłaszcza w dwóch szczególnie drażliwych kwestiach: legitymizacji i stabilności reżimów oraz ich niezależności od mocarstw, zwłaszcza USA i Rosji.

Chiny konsekwentnie akceptują i wzmacniają prawo państw regionu do pełnej swobody w kreowaniu sytuacji wewnętrznej, mocno sprzeciwiając się np. narzucaniu zachodnich standardów demokratycznych czy wymuszaniu przestrzegania praw człowieka. Problem ten był szczególnie akcentowany po roku 2001 w okresie amerykańskiej ekspansji w regionie i forsowania rozwiązań demokratycznych (czego skrajnym przykładem było wsparcie dla kolorowych rewolucji), a Chiny (indywidualnie i w ramach SzOW) zdecydowanie broniły miejscowych reżimów i własnej stabilności wewnętrznej.

Szczególnym przejawem tego typu podejścia było wsparcie polityczne dla Uzbekistanu i prezydenta Islama Karimowa po masakrze protestujących w Andizanie (maj 2005), gdy Zachód (w tym USA) naciskał na międzynarodowe śledztwo w sprawie wyjaśnienia okoliczności śmierci demonstrantów, a UE wprowadziła nawet sankcje przeciwko Uzbekistanowi. Z punktu widzenia Taszkontu była to bezpośrednia ingerencja w wewnętrzne sprawy kraju. W tygodniach następujących po wydarzeniach w Andizanie, w warunkach izolacji Uzbekistanu przez Zachód, przy trudnych stosunkach Taszkontu z Moskwą, Chiny były pierwszym krajem, który przyjął i wsparł Islama Karimowa.

Inną wyrazistą ilustracją takiego podejścia Chin są relacje z Turkmenistanem – krajem rażąco odstającym do zachodnich standardów demokratycznych i nieufnym wobec świata zewnętrznego (w tym przede wszystkim Rosji). Tu Chiny konsekwentnie ignorują skrajne niedostatki nie tylko w kwestii demokracji, ale też rządów prawa, czym budują we władzach Turkmenistanu zaufanie do siebie i kapitalizują je we współpracy gospodarczej, a w efekcie w rosnącym wpływie politycznym na politykę Aszchabadu.

Zwieńczeniem takiego podejścia Chin do sytuacji wewnętrznej w regionie jest uderzająca **wstrzemięźliwość wobec rozgrywek politycznych w poszczególnych krajach.** Dla porównania Rosja traktowana jest jako państwo,

które jest w stanie w znaczący sposób kreować sytuację wewnętrzną w państwach Azji Centralnej – co potwierdziła wojna domowa w Tadżykistanie w latach 1992–1997 czy obalenie prezydenta Kurmanbeka Bakijewa w Kirgistanie w roku 2010. Rosja pozostaje też stałym czynnikiem uwzględnianym w scenariuszach sukcesyjnych w Kazachstanie czy Uzbekistanie (m.in. dzięki silnym związkom z opozycją i ugrupowaniami wewnątrz elity rządzącej). Podobnie Stanom Zjednoczonym przypisywano inspirowanie tulipanowej rewolucji w Kirgistanie (2005) czy prodemokratycznej opozycji (od wsparcia wolnych mediów i NGO po pomoc dla partii potencjalnie demokratycznych, np. Słonecznej Koalicji w Uzbekistanie w latach 2004/2005), czyli chęć uzyskania bezpośredniego wpływu na miejscową scenę polityczną. W przeciwieństwie do Rosji i USA, Chiny nigdy nie były postrzegane jako potencjalny patron jakiegokolwiek ugrupowania politycznego w regionie.

Spójna z takim podejściem pozostaje **wstrzeźliwość Pekinu w forsowaniu rozwiązań politycznych i prawnych** czy szerzej promowanie chińskich wizji modernizacji w Azji Centralnej. Jest to kolejny czynnik istotnie odróżniający je zwłaszcza od Zachodu (otwarte – choć niekonsekwentne – naciski na przyjmowanie zachodniego modelu transformacji politycznej, społecznej i gospodarczej), ale też od Rosji (pielęgnowanie elementów spuścizny sowieckiej, osmoza na bazie uczestnictwa we wspólnych organizacjach politycznych, gospodarczych i wojskowych). W efekcie współpraca – zwłaszcza gospodarcza – z Chinami nie wiąże się z poczuciem bezpośredniego zagrożenia dla regionalnych reżimów i nie jest warunkowana ich wewnętrzną polityką, o czym świadczy zdolność do współpracy z państwami o tak różnych modelach rozwoju jak Turkmenistan i Kazachstan, z drugiej strony ciągłość współpracy ze wszystkimi rządami w Kirgistanie, pomimo rewolucji w latach 2005 i 2010.

Drugim aspektem „afirmacyjnej” polityki Chin wobec regionu jest **dyskretne wsparcie dla poszczególnych państw: w przypadku napięć w relacjach z Rosją czy USA Chiny zapewniają bezinteresowne i życzliwe oparcie**. Taki wydzźwięk miało wspomniane wsparcie polityczne dla Uzbekistanu w roku 2005, w takiej roli stawały się Chiny w momencie zmiany władzy w Turkmenistanie (rozmowy rosyjsko-chińskie-turkmeńskie towarzyszące pogrzebowi Saparmurada Nijazowa odbyły się na terenie „neutralnie życzliwej dla Turkmenów” ambasady chińskiej w Aszchabadzie), szczególnie mocno zaś zaznaczyły się w momencie rosyjsko-turkmeńskiego kryzysu gazowego, gdy Pekin udzielił wsparcia finansowego – czyli *de facto* politycznego – Aszchabadowi w momencie ostrej presji ze strony Moskwy. Bardzo mocnym symbolicznym przejawem – pożądanego przez państwa regionu – chińskiego poparcia dla

trwałości porządku politycznego na obszarze postsowieckim, było stanowisko SzOW wobec wojny gruzińsko-rosyjskiej (2008): organizacja nie uznała niepodległości Abchazji i Osetii Południowej, na co naciskała Moskwa, a czemu niechętnie były państwa regionu. Wsparcie ze strony Chin pozwoliło im na nieugięcie się przed Rosją.

Choć chiński model działania politycznego ostatnich dwóch dekad jest relatywnie efektywny (ze strony państw regionu rośnie zarówno zaufanie do Chin, jak i zainteresowanie rozwojem współpracy gospodarczej), nie gwarantuje on jednak bezpieczeństwa i trwałości interesów chińskich w regionie. Chiny nie mają możliwości bezpośredniego działania w przypadku poważniejszych kryzysów wewnętrznych, zwłaszcza konfliktów o charakterze zbrojnym, czy szerzej – procesów, w których decydującą rolę odgrywa czynnik militarny. Jest to bardzo istotny czynnik w regionie, w którym groźba takich konfliktów – zarówno wewnętrznych (np. problem „walczącego islamu”, konflikty etniczne), jak też zewnętrznych (np. zagrożenia płynące z Afganistanu, obecność i możliwość użycia siły przez Rosję, hipotetycznie USA) – jest realna. Pekin przekonywał się o tym kilkakrotnie w czasie ostatniej dekady. Po raz pierwszy w czasie zbrojnych rajdów Islamskiego Ruchu Uzbekistanu (1999 i 2000), następnie – podczas operacji USA i NATO w Afganistanie (od roku 2001), czy wreszcie w czasie przewrotów w Kirgistanie (zwłaszcza w roku 2010) i krwawego konfliktu etnicznego między Kirgizami i Uzbekami będącego konsekwencją ostatniego przewrotu. W każdym z tych przypadków Chiny nie miały realnego przełożenia na sytuację, mimo że w wymienionych sytuacjach zagrożony był podstawowy warunek ich możliwości wpływania na region, czyli stabilność i efektywność miejscowych rządów.

5. Państwa Azji Centralnej wobec Chin

Specyfika Chin i ich polityki w regionie (m.in. potencjał polityczny i gospodarczy oraz taktyczny minimalizm w polityce wobec regionu) sprawia, że państwa Azji Centralnej skazane są na prowadzenie polityki reaktywnej i zachowawczej wobec Pekinu, ponadto relacje polityczne są funkcją relacji gospodarczych.

Stan ten utrzymał się wraz z rozwiązaniem problematycznych kwestii granicznych, ukonstytuowaniem się SzOW i akceptacją przez państwa regionu głównych interesów politycznych Chin, a w praktyce sprawdzony został w burzliwej dla regionu dekadzie 2001–2010. W tym okresie Chiny ani razu nie zajęły stanowiska politycznego i nie podjęły działań budzących niepokój w Azji Centralnej. Jak sygnalizowano powyżej, Pekin wielokrotnie udzielał regionalnym

reżimom wsparcia politycznego lub też pomocy finansowej *de facto* również będącej wsparciem politycznym.

W bieżącej polityce Chiny wielokrotnie były traktowane przez państwa regionu jako wygodna przeciwwaga w rozgrywkach z Rosją i USA. Wysokie natężenie wizyt rządowych między państwami regionu a Chinami, skoncentrowanych na rozwoju współpracy dwustronnej, zwłaszcza w wymiarze gospodarczym i pozbawionych elementów sporu politycznego miało pokazać, że Pekin stanowi ważną alternatywę – przede wszystkim w wymiarze finansowym, ale także politycznym.

Równolegle jednak z pozytywnym klimatem bieżącej współpracy politycznej (i w jeszcze większym stopniu gospodarczej) otwarta pozostaje długoterminowa perspektywa rozwoju stosunków dwustronnych. Tutaj widoczne są różnice w postrzeganiu problemu przez poszczególne państwa.

Specyfika mniejszych państw (zwłaszcza Tadżykistanu i Kirgistanu), ich słabość polityczna i gospodarcza oraz zdominowanie polityki przez bieżące problemy wewnętrzne sprawiają, że trudno dopatrzeć się w polityce tych państw potencjału, jak też ambicji tworzenia długofalowych strategii rozwoju relacji z Chinami.

Inaczej wygląda sytuacja z perspektywy państw większych, względnie okrzepłych i mających ambicje polityczne (Kazachstan i Uzbekistan) oraz zmuszonych do myślenia długofalowego w związku z koniecznością rozwoju sektora energetycznego (wymienione państwa oraz z nieco innych powodów Turkmenistan). Tu w większym stopniu widoczne są kalkulacje długoterminowe, a obok pozytywnych aspektów rozwoju współpracy z Chinami wyraźne są też obawy. W praktyce sprowadza się to do działań na rzecz dywersyfikacji, zarówno współpracy energetycznej (wszystkie państwa rozwijają współpracę energetyczną z Chinami, każde podejmuje działania na rzecz rozbudowy alternatywnych szlaków), jak i szerzej – gospodarczej i politycznej.

W przypadku Kazachstanu Chiny pozostają obok Rosji głównym partnerem politycznym i gospodarczym. Kazachstan jest otwarty na wszelką współpracę z Chinami (zwłaszcza w wymiarze gospodarczym i transportowym), a relacje mają charakter strategicznego partnerstwa. Równolegle jednak z rozwojem współpracy z Chinami, Kazachstan buduje swoiste zabezpieczenia przed zbytnim lub za szybkim uzależnieniem od Chin. Przykładem tego jest rozwój współpracy z USA i UE, a przede wszystkim Rosją traktowaną jako przeciwwaga dla

Chin. Tu symptomatyczne było przystąpienie do Unii Celnej dającej Astanie podstawę do ograniczania chińskiej ekspansji gospodarczej, a w konsekwencji politycznej.

W przypadku Uzbekistanu dystans wobec Chin był dużo większy. Uzbekistan (mimo kryzysu w relacjach po roku 2005) aktywnie rozwija współpracę polityczną i wojskową z USA i NATO, zwłaszcza na bazie operacji ISAF i OEF w Afganistanie. Równocześnie z rozwojem współpracy gospodarczej z Chinami (gazociąg, projekty komunikacyjne) Uzbekistan najmocniej z państw regionu rozbudowuje kooperację gospodarczą z państwami Azji Wschodniej *de facto* konkurującymi z Chinami: Koreą Południową, Japonią, Malezją i in., co należy traktować jako przejaw obawy przed Chinami. Z drugiej jednak strony Uzbekistan silniej niż sąsiedzi wyraża ambicje niezależności politycznej i wojskowej wobec Rosji, a przy tym władze dały się poznać jako zdolne do wykonywania ostrych wolt w polityce zagranicznej (balansując między Rosją a USA). Taszkent obawia się zdominowania przez Pekin, jednocześnie jednak nie może sobie pozwolić na pozostawanie w tyle za państwami regionu i będzie rozwijał współpracę polityczną i gospodarczą z Chinami (potwierdzeniem tego może być owocna wizyta prezydenta Karimowa w Pekinie w kwietniu 2011).

Dla Turkmenistanu Chiny są *de facto* najważniejszym partnerem politycznym w ostatnich latach, co jest związane z rozwojem współpracy energetycznej i poważnymi napięciami gospodarczo-politycznymi z Rosją. W Aszchabadzie jednak, po okresie entuzjastycznej kooperacji z Chinami w latach 2007–2009, przyszło otrzeźwienie: doraźne zyski ze współpracy z Chinami nie bilansują strat finansowych związanych ze zmniejszeniem wielkości eksportu gazu ziemnego do Rosji oraz konieczności przeznaczenia części zysków ze sprzedaży gazu do Chin na opłaty za usługi chińskich przedsiębiorstw zaangażowanych w Turkmenistanie. Iluzoryczne okazało się także przełożenie polityczne Turkmenistanu na Chiny. Doraźne zyski ze zmniejszenia, przy pomocy Chin, zależności od Rosji grożą zastąpieniem trudnego patronatu rosyjskiego równie niewygodnym patronatem chińskim. To stymuluje Aszchabad do poszukiwania kolejnych partnerów politycznych i gospodarczych (czego najlepszym przykładem jest forsowanie przez Turkmenistan projektu gazociągu do Indii i Pakistanu). Obecnie brak jednak podstaw, by sądzić, że Aszchabad znalazł realną alternatywę dla Chin.

III. GOSPODARCZA OBECNOŚĆ CHIN W AZJI CENTRALNEJ - DOROBEK DWUDZIESTOLECIA

Chińskie zaangażowanie w sferze gospodarczej w Azji Centralnej ma na celu realizację strategicznych interesów Pekinu w regionie, związanych ze sferą bezpieczeństwa *sensu stricto*, jak i bezpieczeństwa energetycznego Chin w sferze dostaw gazu i uranu. Ze względu na szeroki zakres działań, jak i ściśle powiązania to właśnie współpraca gospodarcza jest podstawą pozycji Chin w regionie, także w wymiarze politycznym.

W opcji minimum, z perspektywy Chin narzędzia ekonomiczne mają zapobiegać upadkowi najślabszych państw w Azji Centralnej, zaś w opcji maksimum budować „sferę dobrobytu” w regionie, co ma się przyczynić do jego stabilizacji. Rozwój gospodarczy i osiągnięcie „dobrobytu” Azji Centralnej ma z kolei na celu zapewnienie stabilności w chińskim Sinkiangu poprzez stworzenie więzi gospodarczych między regionem a tą zachodnią chińską prowincją. Silne, skonsolidowane i dobrze funkcjonujące państwa Azji Centralnej mają także stanowić strefę buforową pomiędzy Chinami a Afganistanem. W wymiarze geopolitycznym, dzięki współpracy gospodarczej Chiny dążą do wzmocnienia pozycji w regionie i zrównoważenia wpływów Rosji i Zachodu.

Współpraca ekonomiczna z Azją Centralną nie ma jednak obecnie znaczenia strategicznego dla gospodarki Chin – eksport do Azji Centralnej ma znikomym udział w wymianie zagranicznej Państwa Środka (niecały 1% w roku 2012). Handel z Azją Centralną ma natomiast fundamentalne znaczenie dla Sinkiangu – w 2011 roku 78% eksportu z tej prowincji przypadało właśnie na kraje regionu³⁰.

W związku z powyższym, Chiny w relacjach gospodarczych z Azją Centralną skoncentrowane są na osiągnięciu trzech wymiernych celów. Po pierwsze dążą do dalszego rozwoju relacji handlowych ze względu na ich fundamentalne znaczenie dla Sinkiangu, po drugie zainteresowane są dostawami centralno-azjatyckich surowców (przede wszystkim gazu i uranu), wreszcie po trzecie chcą przekształcić region w pas transmisyjny dla eksportu chińskich towarów na Zachód oraz Bliski Wschód.

³⁰ <http://www.globaltimes.cn/content/722972.shtml>

1. Regionalne zróżnicowanie pod względem poziomu i charakteru współpracy

Poziom współpracy gospodarczej pomiędzy Chinami i państwami regionu zależy od ich potencjału gospodarczego, zasobności w surowce energetyczne oraz znaczenia tranzytowego. Kluczowa jest także kwestia stabilności wewnętrznej poszczególnych państw regionu, a także ich polityka oraz stosunek do współpracy z Chinami.

Najważniejszy z punktu widzenia Chin jest Kazachstan – jedyny kraj Azji Centralnej związany z Chinami umową o strategicznym partnerstwie³¹. Ze względu na olbrzymi potencjał gospodarczy Kazachstanu wynikający z posiadania przez to państwo znacznych zasobów surowców naturalnych (ropa, gaz, uran, metale), bliskość geograficzną, dogodne połączenia komunikacyjne (nieprzechodzące przez wysokie góry, jak w przypadku Kirgistanu oraz Tadżykistanu), stabilność polityczną oraz istotną rolę, jaką Kazachstan odgrywa w regionie, relacje gospodarcze z tym krajem są najsilniejsze i mają olbrzymi potencjał dalszego rozwoju.

Znaczenie pozostałych dwóch państw regionu graniczących z Chinami – Tadżykistanu oraz Kirgistanu – jest dużo mniejsze. Kirgistan, ze względu na członkostwo w WTO oraz sprzyjający klimat polityczny odgrywa rolę centrum handlu towarami chińskimi w regionie. Jego rola uległa jednak osłabieniu ze względu na rozwój handlu i infrastruktury go wspomagającej między Kazachstanem a Chinami, a także ze względu na powstanie barier w handlu związanych z utworzeniem Unii Celnej. Kirgistan stara się utrzymać swoją pozycję hubu poprzez przystąpienie do Unii Celnej. Oba kraje – Tadżykistan (zwłaszcza po przystąpieniu do WTO) i Kirgistan – mają potencjalnie duże znaczenie tranzytowe dla transportu chińskich towarów i mogą stać się pomostem dla ich eksportu do pozostałych państw Azji Centralnej, Afganistanu i dalej do krajów Zatoki Perskiej oraz na Bliski Wschód.

Z kolei współpraca chińsko-turkmeńska oparta jest wyłącznie na dostawach surowców naturalnych. Turkmenistan jest z punktu widzenia Chin najważniejszą dostawcą gazu z potencjalnie największymi możliwościami powiększenia dostaw. Z tego powodu i ze względu na plany skokowego wzrostu

³¹ Uzbekistan i Chiny podpisały deklarację o strategicznym partnerstwie dopiero w 2012 roku.

konsumpcji i importu gazu do Chin relacje z Aszchabadem mają dla Pekinu wymiar strategiczny.

Uzbekistan postrzegany jest przez Chiny jako ważny kraj tranzytowy dla turkmeńskiego gazu oraz źródło surowców (gazu i uranu). Uzbekistan jest także najbardziej perspektywnym rynkiem zbytu dla chińskich towarów w regionie ze względu na największą liczbę ludności. Jednocześnie relacje gospodarcze między Uzbekistanem a Chinami są najświeższe – Taszkont najdłużej opierał się zacieśnianiu współpracy z Chinami i jako ostatni w regionie zdecydował się zaakceptować kredyty oferowane przez Pekin. Współpraca z Chinami będzie kanalizowana, a w praktyce (na tle regionu) hamowana przez Taszkont poprzez utrzymywanie protekcjonistycznej polityki wobec własnego rynku.

W sferze inwestycji bezpośrednich Chin głównym celem jest sektor surowcowy regionu, stąd gros inwestycji skierowanych jest do Kazachstanu i w mniejszym stopniu do Turkmenistanu. Chiny niekiedy inwestują także w sektor telekomunikacji oraz w sektory związane z rozwojem handlu (infrastruktura). W praktyce jednak chińskie inwestycje pozasurowcowe nie są znaczne i nie niosą ze sobą impulsu modernizacyjnego.

2. Chiński „stan posiadania” w regionie i plany jego rozwoju

2.1. Sektor naftowo-gazowy

Chiny są państwem, które najaktywniej i zarazem najskuteczniej zabiegało o dostęp do aktywów surowcowych w Azji Centralnej w ostatniej dekadzie. Zwiększenie się obecności Chin w regionie doprowadziło do zmniejszenia roli współpracy gospodarczej z pozostałymi graczami zaangażowanymi w Azji Centralnej (przede wszystkim z Rosją) oraz modyfikacji jej znaczenia. Podstawowymi przyczynami rozwoju współpracy energetycznej państw regionu z Chinami były chęć zmniejszenia zależności od Rosji, porażka zachodnich planów budowy infrastruktury z Azji Centralnej oraz rosnąca atrakcyjność samych Chin jako globalnego gracza o olbrzymim potencjale gospodarczym.

Tabela 1. Najważniejsze chińskie aktywa w sektorze naftowo-gazowym Azji Centralnej (stan na 1 stycznia 2013 roku)

	Data nabycia	Udział	Właściciel	
KAZACHSTAN				
Najważniejsze aktywa wydobywcze (spółki, udziały w projektach)				Produkcja w 2012 roku
AktobeMunaiGaz	1997-2003	85%	CNPC	6,1 mln ton ropy, 3,7 mld m ³ gazu
North Buzachi	2003	50%	CNPC	2 mln ton ropy
Projekt KAM	2004	50%	CNPC i China North Industries Corporation	0,7 mln ton ropy
CNPC-Ai-Dan-Munai	2005	100%	CNPC	0,4 mln ton
PetroKazakhstan Kumkol Resources (przy czym CNPC odsprzedał 50% udziałów w rafinerii w Szymkencie KMG)	2005	67%	CNPC	6 mln ton ropy (2011)
KarazchanbasMunai (Nations Energy)	2006	50%	CITIC	2 mln ton ropy
Mangistaumunaigaz (rafineria została wyłączona z transakcji i przejęta przez KMG)	2009	50% -2 akcje	CNPC	5,9 mln ton ropy 0,5 mld m ³ gazu
KazMunaiGaz E&P	2009	11%	China Investment Corp.	7,9 mln ton
Złoże Urichtau	2011	50%	CNPC	Prace eksploracyjne

Mało znaczące aktywa wydobywcze				
Emir Oil		100%	MIE Holding	130 tys. ton ropy
KMK Munai		100%	Yukon Energy Holding	90 tys. ton
Sazankurak		100%	First International Oil Company (Sinopec)	93 tys. ton
Pricaspian Petroleum Co.		100%	First International Oil Company (Sinopec)	33 tys. ton
Sagiz Petroleum Co.		100%	First International Oil Company (Sinopec)	160 tys. ton ropy
Aday Petroleum Co.		50%	First International Oil Company (Sinopec)	138 tys. ton
Caspian Investment Resources		50%	Sinopec	b.d.
Tarbagatay Munay (złóże Zaysan)		49%	Guanghui Energy	b.d.
Rafinerie				Moc
Rafineria w Szymkencie	2005	50%	CNPC	5,25 mln ton ropy
Infrastruktura przesyłowa				Przepustowość
Ropociąg Kazachstan-Chiny (odcinki Atasu-Alaszankou, Kankiyak-Kumkol)	1997-2009	50%	CNPC	12 mln ton (z opcją poszerzenia do 20 mln ton)
Kazachstański odcinek gazociągu Azja Centralna – Chiny (linie A,B,C) – gazociąg tranzytowy dla gazu z Turkmenistanu, z Uzbekistanu i w przyszłości z Kazachstanu do Chin*	2007	50%	CNPC	55 mld m ³

Sekcja II gazociągu Azja Centralna - Chiny: kazachstański odcinek z Bejneu do Szymkentu, gdzie połączy się z sekcją I magistrali Azja Centralna - Chiny	2008	50%	CNPC	10-15 mld m ³ gazu
Zaysan-Jeminay	2013	100%	Guanghui Energy	0,55 mld m ³ gazu

UZBEKISTAN

Aktywa wydobywcze (spółki, udziały w projektach)				Status
5 bloków inwestycyjnych zlokalizowanych na płaskowyżu Ustiurt, nad Amu-darią oraz w Dolinie Fergańskiej, operator: CNPC Silk Road Group	2006	b.d.	CNPC prowadzi prace eksploracyjne	Prace eksploracyjne
Rehabilitacja starych złóż w Dolinie Fergańskiej	2008	b.d.	CNPC	Eksploracja
Projekt Morze Aralskie	2006-2011	26,6%	CNPC	Eksploracja
Projekt Mingulak	2008	50%	CNPC	Eksploracja
Infrastruktura przesyłowa				Przepus-towość
Uzbecki odcinek gazociągu Azja Centralna-Chiny (linie A,B,C), operator: Asia Trans Gas Koszt budowy linii C - 2,2 mld USD	2008	50%	CNPC	55 mld m ³

TURKMENISTAN

Aktywa wydobywcze (spółki, udziały w projektach)				Status
Złoże Bagtyyarlyk na prawym brzegu Amu-darii	2007	PSA (b.d. o udziałach)	CNPC	Docelowo produkcja ma wynieść 17 mld m ³ gazu

TADŻYKISTAN

Aktywa wydobywcze (spółki, udziały w projektach)				Status
Kulob Petroleum Ltd.	2012	33,33% 30 mln USD	CNPC (partnerzy: Total, Tethys Petroleum)	eksploracja

KIRGISTAN

Aktywa wydobywcze (spółki, udziały w projektach)				
Batkennftegaz	2007	100%	Chung Company	
Rafinerie				Moc
Rafineria Kara-Balta (moc 850 tys. ton ropy rocznie) , koszt inwestycji typu <i>greenfield</i> : 250 mln USD	2009-2013	99%	Zhongda China Petrol Company	Docelowo – 850 tys. ton ropy
Rafineria Tokmok** (moc 500 tys. ton ropy rocznie) , koszt inwestycji typu <i>greenfield</i> – 60 mln USD	2012-2013	b.d.	China Natural Investment Holding Co., Ltd. poprzez Xinjiang Natural Energy Group Co., Ltd	Docelowo – 500 tys. ton ropy

* Chiny nie mają udziałów w środkowym odcinku ropociągu Kenkiyak-Kumkol, który kontrolowany jest przez KazMunaiGaz.

** <http://www.trend.az/regions/casia/kyrgyzstan/2084714.html>

Źródło: Strony internetowe firm, agencje informacyjne, Argus

2.1.1. Charakterystyka obecności Chin w sektorze naftowym

Chiny mają dużo aktywów naftowych w Azji Centralnej, nie są jednak największym producentem ropy w regionie. Co więcej, aktywa będące w posiadaniu Chin są stare i wyeksploatowane, co przemawia raczej za spadkiem w przyszłości udziału firm chińskich w produkcji ropy w regionie, o ile nie zostaną dokonane nowe akwizycje. Wrażenie niepoohamowanej ekspansji firm chińskich w sektorze naftowym wywołane zostało przez skuteczną strategię nabywania aktywów, począwszy od roku 2005, której rezultatem jest skokowy wzrost pozycji Chin w tym sektorze. Nie oznacza to jednak, że odgrywają one

w nim decydującą rolę. Z perspektywy Azji Centralnej współpraca z Chinami stwarza możliwości dywersyfikacji tras i odbiorców ropy, w tym kontekście jest korzystna i ma kluczowe znaczenie. Z perspektywy Chin dostawy ropy z Azji Centralnej mają funkcję uzupełniającą wobec importu tego surowca z innych kierunków. Znaczenie regionu wynika natomiast z możliwości realizacji dostaw drogą lądową i jeśli zostaną rozwinięte istniejące trasy przesyłu, może jeszcze wzrosnąć, ale nigdy nie zrekompensuje dostaw ropy drogą morską. Obecność Chin w sektorze naftowym to wyzwanie przede wszystkim dla inwestorów zachodnich, którzy są zmuszeni do konkurowania z firmami chińskimi. Jest to natomiast korzystne z punktu widzenia państw regionu.

Chiny są obecne w sektorze naftowym w Azji Centralnej przede wszystkim w Kazachstanie oraz w bardzo ograniczonym zakresie w Uzbekistanie. Pierwsze chińskie inwestycje w sektorze naftowym regionu zostały dokonane w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, jednak chińska ekspansja rozpoczęła się na dobre dopiero w drugiej połowie pierwszej dekady XXI wieku, kiedy wszystkie najważniejsze i największe aktywa energetyczne zostały rozdysponowane głównie między inwestorów zachodnich. Symptomatyczne jest, że chińskie firmy nie mają udziałów w żadnym z trzech największych złóż Kazachstanu (Tengiz, Karaczaganak, Kaszagan), w których dominują inwestorzy zachodni. Chińskim inwestycjom nie sprzyjały ani władze Kazachstanu obawiające się nadmiernej ekspansji Pekinu, ani zachodnie firmy energetyczne niechętnie współpracy z Chinami (przykładem jest blokada przez zachodnie firmy kupna przez CNPC udziałów w złożu Kaszagan w 2003 roku³²). Sytuacja uległa zmianie w 2005 roku wraz z kupnem przez chińską CNPC udziałów w zarejestrowanej w Kanadzie firmie PetroKazakhstan. Ta transakcja zapoczątkowała ekspansję chińskich spółek w Kazachstanie i otworzyła pole dla współpracy między państwowym holdingiem KazMunaiGaz (KMG) a CNPC³³. Mimo to chińskie firmy nadal nie były dopuszczane do największych projektów wydobywczych w Kazachstanie.

Do 2010 roku inwestycje w sektorze naftowym Azji Centralnej dokonywane były głównie przez państwowy CNPC. W tym samym roku chiński rząd zmodyfikował strategię i zachęcił niewielkie prywatne i mało znane chińskie firmy energetyczne do dokonywania inwestycji w Azji Centralnej (np. kupno przez MIE Holdings małego producenta ropy Emir Oil w lutym 2011 roku). Inwestycje

³² http://www.gasandoil.com/news/central_asia/f31ceoc64e6401dfbf15e9f3baa53648

³³ Przy okazji zakupu PetroKazakhstanu CNPC zgodziło się oddać 50% akcji w rafinerii w Szymkencie przedsiębiorstwu KazMunaiGaz.

w niewielkie złoża dokonywane są także przez duże firmy, ale działające za pośrednictwem mało znanych spółek, które nie są jednoznacznie kojarzone z kapitałem chińskim w Kazachstanie, np. poprzez International Oil Co. Taka strategia oznacza, że Pekin dąży do maksymalnego wykorzystania potencjału Kazachstanu i zarazem obawia się niechęci społeczeństwa do chińskiego kapitału, a także narastającego nacjonalizmu w polityce władz Kazachstanu wobec sektora naftowego, co dotyka przede wszystkim dużych projektów. Astana dąży do odzyskania przez państwo kosztem koncernów zachodnich udziałów w wielkich złożach, czego przykładem było np. objęcie udziałów w Kaszaganie w 2008 roku.

Udział chińskich firm w produkcji ropy w Kazachstanie szacowany jest na 22% całości wydobycia (dane za rok 2010)³⁴ i jest niższy niż firm amerykańskich obecnych w tym kraju (24%). Będące w posiadaniu chińskich firm aktywa obejmują stare i częściowo wyeksploatowane złoża, podczas gdy wzrost produkcji ropy w Kazachstanie będzie generowany przede wszystkim przez wielkie nowe projekty – Tengiz i Kaszagan. Oznacza to, że w przypadku braku nowych akwizycji udział chińskich firm w całości produkcji w Kazachstanie zmniejszy się i według prognoz Ministerstwa Ropy i Gazu ma osiągnąć 11% w roku 2020. Ze względu na kontrowersje towarzyszące obecności Chin w Kazachstanie³⁵ oraz niechęć inwestorów zachodnich do współpracy z CNPC Astana raczej ostrożnie podchodziła do możliwości dalszych zakupów aktywów w Kazachstanie przez firmy chińskie. Testem dla tego podejścia będzie sprzedaż udziałów w złożu Kaszagan przez ConocoPhillips. Kazachstan zdecydował o objęciu udziałów (do przejęcia których szykowało się indyjskie ONGC) i nie jest wykluczone, że odsprzeda ich część chińskiemu CNPC w zamian za kolejne kredyty. Oznaczałoby to fundamentalną zmianę w podejściu Kazachstanu do współpracy z Chinami i utrudniłoby realizację zachodnich planów przesyłu ropy z Kaszaganu przez Kaukaz.

Konsekwencją wzrostu chińskiej aktywności w sektorze naftowym i stopniowo rosnącej względnej przychylności władz Kazachstanu było powstanie ropociągu z Kazachstanu do Chin (por. Mapa 1). Szlak ten powstawał etapami, począwszy od 2001 roku i został w pełni uruchomiony w roku

³⁴ Artykuł Kanatbeka Safinowa, sekretarza Ministerstwa Ropy i Gazu, http://www.kmg.kz/press/company_news/publication/5935

³⁵ Temat ten jest często podnoszony przez opozycyjne wobec władz media, a sam wpływ Chin na Kazachstan jest mitologizowany w społeczeństwie, czemu sprzyja brak informacji ze strony władz na temat faktycznej obecności chińskiego biznesu w kraju.

2012. Ropociąg biegnie od kazachstańskiego wybrzeża Morza Kaspijskiego, gdzie zlokalizowane są największe zasoby ropy, przez środkowy Kazachstan (gdzie na mniejszych złożach operuje CNPC) do Alaszankou na granicy kazachstańsko-chińskiej. Szlak wykorzystywany jest do transportu zarówno ropy kazaskiej, jak i niewielkich ilości ropy rosyjskiej (przesyłanej tranzytem). Jego przepustowość wynosi 12 mln (2012) i w najbliższych latach ma zostać zwiększona do 20 mln ton ropy rocznie. Ropociąg wykorzystywany jest przez Chiny jako źródło surowca dla rafinerii na zachodzie kraju, co oznacza, że jego rozwój zależny jest w dużej mierze od tempa rozwoju gospodarczego Sinkiangu.

Nowy szlak pozwolił Astanie na dywersyfikację eksportu ropy, zaś Chinom zapewnił pierwszą lądową drogę importu ropy przez rurociąg³⁶. Mimo to Chiny nie są ważnym odbiorcą kazaskiej ropy. W 2012 roku dostawy do Chin wyniosły 10,4 mln ton, co stanowi 15% całej ropy wyeksportowanej przez Kazachstan (w 2011 roku 10,9 mln ton, czyli 15% całości eksportu). Oznacza to, że Rosja pozostaje głównym korytarzem dla tranzytu kazaskiej ropy na rynek europejski, zaś Europa – głównym odbiorcą kazaskiego surowca, przede wszystkim ze względu na atrakcyjność cenową. Z perspektywy Chin dostawy ropy z Kazachstanu mają co najwyżej uzupełniające znaczenie wobec importu ropy z innych źródeł. W 2012 roku udział kazaskiej ropy w całości ropy konsumowanej w Chinach wyniósł 2,3%, a w imporcie – 3%.

W perspektywie jednak znaczenie Kazachstanu dla Chin będzie rosnąć, zwłaszcza jeśli zwiększona zostanie przepustowość istniejącego ropociągu do Państwa Środka. Kazachstan jest bowiem obok Rosji jedynym krajem, z którego surowiec jest transportowany do Chin drogą lądową, co ma fundamentalne znaczenie ze względów bezpieczeństwa – większość ropy importowanej przez Chiny przesyłana jest drogą morską. Bezpieczeństwa szlaków wodnych Chiny nie są w stanie zagwarantować ze względu na dominację USA na morzach. Wzrost znaczenia Kazachstanu jako bazy surowcowej dla Chin najprawdopodobniej stymulowany będzie także przez przeciągającą się niestabilność w krajach Afryki Północnej oraz Bliskiego Wschodu, które są ważnymi źródłami importowanej przez Chiny ropy. Mimo to ze względu na olbrzymie zapotrzebowanie Chin na ropę nie należy przeceniać znaczenia kazaskiego surowca w bilansie energetycznym Chin – nigdy nie będzie ono kluczowe.

³⁶ Wcześniej uruchomiono przesył ropy koleją z Rosji.

Jednocześnie ewentualny rozwój eksportu do Chin zależny będzie od polityki dywersyfikacji tras prowadzonej przez Astanę, a także od postawy Azerbejdżanu, który chce pełnić funkcję tranzytową dla surowca ze złoża Kaszagan (po roku 2018). Tym samym rozwój tras przesyłu do Chin będzie miał negatywne konsekwencje przede wszystkim dla projektu eksportu ropy w kierunku zachodnim przez Kaukaz (ropociągami Baku-Tbilisi-Ceyhan).

Obecność chińskich firm w sektorze naftowym stanowi poważne wyzwanie dla pozostałych firm operujących w Kazachstanie (głównie wielkich korporacji zachodnich). Firmy chińskie zarówno państwowe, jak i prywatne, dysponują znacznie większymi środkami finansowymi i łatwo uzyskują kredyty, zaś inwestycje w sektor naftowy są strategicznym priorytetem Pekinu i są wspierane na każdym poziomie. Od 2005 roku to Chiny nabyły najwięcej aktywów w Kazachstanie, częstokroć przebijając innych oferentów, m.in. rosyjskich.

2.1.2. Chiny na rynku paliw i petrochemii w Azji Centralnej

Nową dziedziną współpracy w sektorze naftowym stał się w 2012 roku prze-rób na zasadach tollingu kazaskiej ropy w chińskich rafineriach zlokalizowanych przy granicy i import chińskich produktów naftowych. Wielkość dostaw jest na razie znikoma i wyniosła 25 tysięcy ton paliwa w 2012 roku, ale w roku 2013 Kazachstan planuje kupić w Chinach 0,5 mln ton paliw. Współ-praca w dziedzinie produktów naftowych między Kazachstanem i Chinami jest konsekwencją nieporozumień w sprawie dostaw rosyjskiej ropy do kazaskich rafinerii³⁷ oraz kwestii związanych z rozliczeniami za importowane przez Kazachstan rosyjskie paliwa. Wydaje się, że współpraca w tej dziedzinie będzie się zacieśniać przynajmniej w perspektywie średnioterminowej. Kazachstan jest obecnie w trakcie modernizacji rafinerii, proces ten ma się zakończyć w ciągu 3–4 lat, do tego czasu Astana nie będzie w stanie zmniejszyć deficytu na rynku wewnętrznym i zmuszona będzie importować produkty naftowe z państw sąsiedzkich. W tym kontekście współpraca z Chinami wzmacnia pozycję negocjacyjną Astany w rozmowach z Moskwą na temat zasad handlu ropą i produktami naftowymi w ramach Unii Celnej. Ponadto Rosja jest obecnie głównym dostawcą paliwa do Tadżykistanu oraz Kirgistanu (i pośrednio Afganistanu), a Kazachstan i Chiny wydają się być zainteresowane wyparciem jej z tych pozycji i samodzielnym eksportem produktów naftowych do państw sąsiednich w perspektywie długoterminowej. Za tymi

³⁷ Kazachstańskie rafinerie w Pawłodarze oraz w mniejszym stopniu w Szymkencie importują rosyjską ropę, co jest spuścizną powiązań infrastrukturalnych z czasów sowieckich.

planami w dziedzinie rozwoju współpracy w sferze produktów naftowych przemawia także badanie przez Kazachstan możliwości budowy produkcją przy granicy z Chinami o niewielkiej przepustowości 1-1,5 mln ton rocznie³⁸.

Chiny starają się także inwestować w sektor rafineryjny w regionie – ich obecność nie jest jednak znacząca i ogranicza się do Kazachstanu i Kirgistanu. W przypadku Kazachstanu władze są niechętne aktywności chińskiej (i szerzej zagranicznej) w sektorze rafineryjnym i dążą do odzyskiwania sprywatyzowanych w pierwszych latach niepodległości rafinerii. Świadectwem takiej polityki było wymuszenie na CNPC przekazania 66% udziałów w rafinerii w Szymkencie państwowemu koncernowi KazMunaiGaz przy okazji kupna koncernu PetroKazakhstan w roku 2005 oraz wykluczenie udziałów w rafinerii w Pawłodarze w procesie sprzedaży CNPC koncernu Mangistaumunaigaz w roku 2009. Kazachstan stosuje protekcyjną politykę wobec sektora rafineryjnego i należy się raczej spodziewać nacisków na CNPC, by odsprzedała udziały w rafinerii w Szymkencie aniżeli zgody na dalsze chińskie inwestycje w tym sektorze.

Z kolei dla Kirgistanu chińskie inwestycje w sektor rafineryjny mają fundamentalne znaczenie. Chiny w Kirgistanie budują dwie niewielkich rozmiarów i wymagające niskich inwestycji rafinerie (por. Tabela 1), których moce przerobowe pozwolą jednak na zaspokojenie zapotrzebowania na mniej zaawansowane paliwa na rynku wewnętrznym. Nowe rafinerie prawdopodobnie uderzą w Gazpromnieft', głównego dostawcę i dystrybutora paliwa w Kirgistanie³⁹ i tym samym zmniejszą liczbę rosyjskich instrumentów nacisku na Biszkkek oraz zwiększą bezpieczeństwo energetyczne i stabilność Kirgistanu⁴⁰. Niewykluczone także, że paliwa produkowane w Kirgistanie będą eksportowane do Tadżykistanu oraz Afganistanu, co zwiększy pole oddziaływania Chin w regionie. Możliwości współpracy z Chinami przy budowie rafinerii bada także Tadżykistan – temat ten był poruszany podczas wizyty prezydenta Emomali Rachmona w Pekinie w maju 2013 roku.

³⁸ Argus Rynek Kaspia, 6.02.2013.

³⁹ Gazpromnieft' dostarcza paliwo do bazy Manas. Firma ma również największą sieć stacji paliw w Kirgistanie.

⁴⁰ Wprowadzenie ceł na rosyjskie produkty naftowe i wzrost cen na rynku wewnętrznym poprzedziły wybuch rewolty w kwietniu 2010 roku, w wyniku której przepędzony z kraju został prezydent Kurmanbek Bakijew.

Chiny rozważają także wykorzystanie infrastruktury rafineryjnej w Azji Centralnej do przerobu wydobywanej przez CNPC afgańskiej ropy i reeksportu produktów naftowych do Afganistanu, który jest najbardziej atrakcyjnym rynkiem paliw w regionie ze względu na wysokie ceny benzyny. Chińska CNPC na początku 2013 roku badała możliwość przerobu afgańskiej ropy w rafinerii w Ferganie lub w Szymkencie⁴¹. Podobnie paliwa wyprodukowane w Kirgistanie mogą być przez Chińczyków eksportowane do Afganistanu.

W ciągu ostatnich lat współpraca chińsko-kazaska oraz chińsko-uzbecka rozszerza się także na sektor petrochemiczny⁴². Formuła współpracy opiera się na kredytowaniu przez Chiny budowy nowych obiektów petrochemicznych w zamian za dostawę produktów petrochemii. Przykładem takiej współpracy jest udzielenie kredytu w wysokości 1,25 mld USD przez Sinopec na budowę kompleksu petrochemicznego w Atyrau (Kazachstan)⁴³. Co więcej, Sinopec sam jest podwykonawcą w tym projekcie. CNPC planuje także budowę zakładu produkcji kauczuku w Uzbekistanie, przy czym chińska firma zapewnia duży wkład finansowy. Taka strategia jest efektem dostosowania się firm chińskich do warunków narzucanych przez państwa centralnoazjatyckie, które nie są skłonne do wyzbywania się kluczowych aktywów w sektorach surowcowych.

2.1.3. Obecność Chin w sektorze gazowym

Kluczową płaszczyzną chińskiej obecności w sferze energetycznej w Azji Centralnej jest współpraca w sektorze gazowym, a jej najistotniejszym elementem jest nowy gazociąg Azja Centralna-Chiny przebiegający przez terytoria Turkmenistanu, Uzbekistanu oraz Kazachstanu. Jest to pierwszy od czasu rozpadu ZSRR projekt infrastrukturalny łączący większość państw regionu i wymuszający ich wzajemną współpracę. Jest to też jedyny duży szlak gazowy, jaki powstał w regionie od 1991 roku⁴⁴. Powstanie gazociągu diametralnie zmieniło

⁴¹ Argus Rynek Kaspia, 13.02.2013.

⁴² W sektorze rafineryjnym, pomimo nabycia przez CNPC 33% w rafinerii w Szymkencie firmy chińskie nie są obecne. Wynika to przede wszystkim z tego, że Astana postrzega ten sektor jako strategiczny ze względu na ciągłe problemy z zaopatrzeniem w paliwa. M.in. dlatego przy sprzedaży Mangistaumnaigazu aktywa rafineryjne zostały wyłączone i nabyte wyłącznie przez KazMunaiGaz. Chiny zaakceptowały ten stan rzeczy, skupiając się na rozwoju sektora rafineryjnego w Sinkiangu.

⁴³ <http://www.universalnewswires.com/centralasia/viewstory.aspx?id=3790>

⁴⁴ Od 1991 roku w Azji Centralnej zostały wybudowane dwa gazociągi z Turkmenistanu do Iranu. Pod względem skali są to jednak projekty nieporównywalne z gazociągiem do Chin, poza tym nigdy nie były w pełni wykorzystywane, a ich obecny poziom zapełnienia wynosi około 30%.

układ sił w regionie na korzyść Chin, kosztem Rosji. Stało się to możliwe, mimo że Chiny posiadają relatywnie niewielkie aktywa w sektorze wydobycia gazu w regionie. Ich siła wynika przede wszystkim ze złamania monopolu Rosji na import gazu z regionu i coraz większego znaczenia chińskiego rynku dla eksporterów błękitnego paliwa w Azji Centralnej.

Punktem zwrotnym dla obecności Chin w sferze gazowej regionu było podpisanie kontraktu gazowego z Turkmenistanem (kwiecień 2006), a następnie wybudowanie w ekspresowym tempie gazociągu Azja Centralna–Chiny (2008–2009)⁴⁵. Do tego czasu chińskie plany importu gazu z Azji Centralnej (mimo prowadzonych już w latach dziewięćdziesiątych starań) nie mogły być zrealizowane m.in. ze względu na opór Rosji traktującej region jako swoją wyłączną strefę wpływów, obawy państw centralnoazjatyckich o reakcję Rosji oraz brak atrakcyjnych z ich punktu widzenia zasad współpracy z Chinami. Kontrakt i powstanie szlaku diametralnie zwiększyły obecność Chin w sektorze gazowym w Azji Centralnej.

Chiny nie są obecnie znaczącym producentem gazu w regionie. Ich obecność w sektorze *upstream* ogranicza się do kilku złóż (por. Tabela 1) w Uzbekistanie i Kazachstanie, gdzie udział chińskich firm w produkcji gazu jest nieznaczący. Wyjątkiem jest Turkmenistan, gdzie udział gazu z kontrolowanego przez CNPC złoża Bagtyyarlyk wynosi około 1/4 produkcji. Z czasem jednak, wraz z uruchomieniem wydobycia z obecnie eksplorowanych pokładów, produkcja gazu realizowana na kontrolowanych przez chińskie firmy złożach wzrośnie. Na tle regionu pozostanie ona jednak na relatywnie niskim poziomie, gdyż podobnie jak w przypadku sektora naftowego, chińskie firmy nie mają udziałów w największych złożach gazowych w Azji Centralnej⁴⁶.

Trudne do oceny jest także znaczenie obecności Chin w Tadżykistanie. Chińska CNPC posiada 33% udziałów w złożach Bochtar, których zasobność nie została jednak potwierdzona. W przypadku pozytywnej weryfikacji zasobności złóż, uruchomienie produkcji gazu miałyby fundamentalne znaczenie dla samego Tadżykistanu, wzmocniłoby pozycję Chin w tym kraju i mogłoby w perspektywie prowadzić do budowy infrastruktury przesyłowej

⁴⁵ Łączna przepustowość dwóch nitek gazociągu wybudowanych w 2009 roku to 30 mld m³ rocznie. Trzecia, obecnie budowana nitka będzie mieć przepustowość 25 mld m³ rocznie.

⁴⁶ Zasoby złoża Bagtyyarlyk szacowane są na 1,3 bln m³, podczas gdy zasobność największego turkmeńskiego złoża Galkynysz jest oceniana pomiędzy 13,1 a 21,2 bln m³.

z Tadżykistanu do Chin. Powstanie takiej trasy zdywersyfikowałoby szlaki importu gazu z Azji Centralnej do Chin i tym samym przyczyniło się do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego samych Chin i z perspektywy Pekinu pełniło także funkcję stabilizacyjną⁴⁷.

Obecnie jednak znaczenie Chin wynika przede wszystkim z ich skuteczności w budowie infrastruktury przesyłowej, której powstanie złamało monopol Rosji na import błękitnego surowca z regionu i stworzyło rynek gazu wymuszając urynkowanie relacji między państwami Azji Centralnej a Gazpromem⁴⁸. Budując infrastrukturę, udzielając kredytów i występując w roli podwykonawcy Chiny *de facto* uzyskały kontrolę nad sektorem gazu w Azji Centralnej.

Powstanie infrastruktury spowodowało także, że kraje tranzytowe – Uzbekistan i Kazachstan (początkowo sceptyczne wobec chińskich planów) – wyraziły zainteresowanie eksportem gazu do Chin. W efekcie wszyscy regionalni producenci podpisali kontrakty na dostawy gazu do Państwa Środka na 85 mld m³ łącznie (por. Tabela 2), a w roku 2012 dwa spośród trzech państw centralnoazjatyckich produkujących gaz dostarczały surowiec do Chin. Kazachstan rozpocznie eksport surowca po wybudowaniu drugiej sekcji gazociągu Azja Centralna–Chiny z Bejneu do Szymkentu, co jest planowane na 2013 roku (por. Mapa). Wbrew informacjom rosyjskich mediów, podłączanie się kolejnych państw do gazociągu do Chin wskazuje, że warunki importu gazu oferowane przez Chińczyków postrzegane są przez państwa Azji Centralnej jako konkurencyjne wobec rosyjskich. O atrakcyjności Chin jako odbiorcy gazu świadczy zmniejszenie przez Uzbekistan planowanych dostaw gazu do Rosji do 7,5 mld m³ rocznie z 9,5 mld m³ w roku 2012 oraz przymiarki ŁUKoila⁴⁹, operującego w Uzbekistanie do rozpoczęcia eksportu do Państwa Środka (za pośrednictwem Uzbekneftegasu).

⁴⁷ <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2013-06-26/tadzycki-gaz-zmieni-uklad-sil-w-azji-centralnej>

⁴⁸ <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2008-03-12/kraje-centralnoazjatyckie-koordynuja-polityke-w-kwestiach>
<http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2008-08-06/gazprom-zabiega-o-gaz-z-turkmenistanu>

⁴⁹ ŁUKoil prowadzi prace na złożach Kandym-Khauzak-Shady oraz Południowy Gissar, produkcja na tych złożach ma osiągnąć 12 mld m³ gazu w roku 2018, w porównaniu do 3 mld m³ wyprodukowanych w roku 2011. *LNG Intelligence*, 24.01.2012.

Tabela 2. Kontrakty gazowe na dostawy surowca do Chin

Państwo (rok zawarcia)	Ilość	Uwagi
Turkmenistan (2007)	30 mld m ³	Kontrakt finalny – zaczął być realizowany w końcu 2009 r.
Kazachstan (2009)	10 mld m ³	Wstępne porozumienie
Turkmenistan (2009)	10 mld m ³	Aneks do wcześniej zawartego kontraktu
Uzbekistan (2011)	10 mld m ³	Kontrakt
Turkmenistan (2011)	25 mld m ³	Porozumienie ramowe

Łączna wielkość zakontraktowanego przez Chiny gazu z Azji Centralnej wynosi **85 mld m³**

Olbrzymie znaczenie dla państw regionu ma także gotowość Chin do ponoszenia kosztów rozbudowy infrastruktury. Szacowany na 8 mld USD koszt wybudowania linii A i B o łącznej przepustowości 30 mld m³ gazu rocznie gazociągu Azja Centralna–Chiny został sfinansowany przez Pekin, mimo że chińskie firmy mają po 50% udziałów w spółkach operatorach odcinka uzbeckiego i kazaskiego, natomiast żadnych w odcinku turkmeńskim. Chiny finansują także trwającą budowę nitki C o przepustowości 25 mld m³ gazu rocznie. Wielkość dostaw gazu zakontraktowanego przez Chiny z Azji Centralnej sugeruje konieczność dalszej rozbudowy infrastruktury z regionu – istniejące i budowane szlaki mają łączną przepustowość 55 mld m³ gazu rocznie. W przyszłości wraz z rozwojem jednego z największych złóż na świecie – turkmeńskiego złoża Galkynysz (wcześniejsza nazwa to Południowy Jolotan) – eksport do Chin wzrośnie jeszcze bardziej, wzmacniając ich pozycję w regionie, ale także zwiększając zależność od dostaw gazu z Azji Centralnej. Realnym problemem może stać się wręcz za niskie tempo rozwoju infrastruktury transportowej do Państwa Środka.

Pekin jest także skory do udzielania kredytów na rozwój sektora energetycznego w państwach regionu, ale w zamian oczekuje dostępu do złóż, dostaw surowca oraz uzyskiwania przez chińskie firmy kontraktów na realizację danych projektów – m.in. CNPC jest podwykonawcą na złożu Galkynysz w Turkmenistanie. Dzięki kredytom CNPC jako jedyny inwestor zagraniczny uzyskał za rządów obecnego prezydenta Gurbanguły Berdymuhammedowa dostęp do turkmeńskich złóż gazowych położonych na lądzie (CNPC podpisało

porozumienie o rozdziale produkcji (PSA) na złożu Bagtyyarlyk) oraz udziały w złożu Urichtau w Kazachstanie.

Chińska obecność przyczyniła się także do podniesienia poziomu bezpieczeństwa energetycznego w regionie. Powstanie gazociągu przełamało dotychczasowy schemat dostaw gazu w Azji Centralnej, który opierał się na dostawach błękitnego paliwa z Uzbekistanu do Kirgistanu, Tadżykistanu i południowych regionów Kazachstanu. Dostawy te częstokroć w przeszłości ulegały zakłóceniom ze względu na problematyczne, a niekiedy wręcz wrogie relacje pomiędzy krajami regionu. Nowy gazociąg do Chin umożliwił awaryjne dostawy gazu turkmeńskiego zakontraktowanego przez Chiny⁵⁰ do Kazachstanu (listopad-grudzień 2011) oraz Kirgistanu (grudzień 2012), tym samym zmniejszając możliwości nacisku ze strony Uzbekistanu na Kazachstan i Kazachstanu na Kirgistan. Bezpieczeństwo energetyczne Kazachstanu podniesie budowana druga sekcja szlaku Azja Centralna-Chiny – z zachodniego Kazachstanu do Szymkentu, gdzie połączy się z główną magistralą (por. Mapa 2). Ta trasa w połowie wykorzystywana będzie do eksportu gazu do Chin, a w połowie do zaspokajania wewnętrznych potrzeb Kazachstanu, co oznacza, że przestanie on być zależny od dostaw z sąsiedniego Uzbekistanu. Budowa gazociągu finansowana jest z kredytu udzielonego przez Chiny. Tym samym budowana przez Chiny i na chińskie potrzeby infrastruktura zwiększa bezpieczeństwo energetyczne regionu⁵¹ i wymusza współpracę poszczególnych państw tranzytowych między sobą. Gazociąg Azja Centralna-Chiny jest jedynym od czasu rozpadu ZSRR projektem *de facto* integrującym państwa Azji Centralnej, dzięki któremu Chiny wyrastają na dystrybutora gazu w regionie.

Z perspektywy Chin dostawy gazu z Azji Centralnej mają kluczowe znaczenie (inaczej niż w przypadku ropy) i ich rola będzie rosła. Chiny, ze względu na zanieczyszczenie środowiska zmuszone są bowiem do zwiększania udziału gazu w bilansie energetycznym (obecnie wynosi on 5%) i zarazem podnoszenia importu tego surowca. Azja Centralna ma strategiczne znaczenie jako źródło gazu dla Chin ze względu na możliwość realizacji dużych dostaw surowca drogą lądową. Udział gazu z Azji Centralnej w całości importu gazu do Chin

⁵⁰ Państwa, które otrzymywały turkmeński gaz, musiały zawrzeć odpowiednie porozumienie z Chinami w tej sprawie. Symptomatyczne, że nie był to kontrakt z Turkmenistanem.

⁵¹ Obecność chińska (w spółce z francuską firmą Total i kanadyjską Tethys Petroleum) w Tadżykistanie i planowana produkcja gazu zwiększy bezpieczeństwo energetyczne tego kraju zależnego od dostaw z Uzbekistanu.

wyniósł około 65%, zaś w konsumpcji około 17,6% w 2012 roku⁵². Znaczenie regionu wraz z rozwojem wydobycia i infrastruktury transportowej oraz wzrostem konsumpcji w Chinach będzie rosło.

Zwiększenie obecności Chin w Azji Centralnej zmieniło układ sił w regionie. Monopolistyczną pozycję stracił rosyjski koncern gazowy Gazprom, który przez lata był najważniejszym odbiorcą centralnoazjatyckiego gazu⁵³. W perspektywie krótkoterminowej, w związku z utrzymywaniem się na niskim poziomie zapotrzebowania na gaz w UE oraz postępującą rozbudową infrastruktury do Chin, to właśnie Pekin stanie się głównym odbiorcą gazu z Azji Centralnej (por. Tabela 3).

Tabela 3. Struktura eksportu gazu z Azji Centralnej w 2012 roku oraz prognoza na rok 2013 (w mld m³)

Eksporter/odbiorca*	2012			2013		
	Rosja (do Europy)	Chiny	Iran	Rosja (do Europy)	Chiny	Iran
Kazachstan	10,3	0	0	10,3	0	0
Turkmenistan	11,5	24	10	11,5	25	10
Uzbekistan	10,5	2	0	7,5	5	0
Razem:	32,3	26	10	29,3	30	10
Udział w całości eksportu z regionu (w %)	47	38	15	42	43	15

* Oprócz wymienionych odbiorców znikome ilości gazu centralnoazjatyckiego dostarczane są do Kirgistanu oraz Tadżykistanu.

Źródło: Kalkulacje własne na podstawie informacji z Gazprom Schweiz, CNPC, PressTv⁵⁴, Uzbekneftgaz

Zarazem jednak z perspektywy państw regionu utrzymywanie dostaw gazu dla Gazpromu i tym samym zapewnienie poprawnych relacji z Moskwą jest

⁵² Obliczenia własne na podstawie danych <http://www.interfax.cn/news/21423>

⁵³ Gazprom importuje gaz z Azji Centralnej poprzez swoją spółkę-córkę zarejestrowaną w Szwajcarii: Gazprom Schweiz AG. Gaz z Azji Centralnej jest wykorzystywany do wypełniania zobowiązań Gazpromu w Europie.

⁵⁴ <http://presstv.com/detail/2012/12/18/278780/iran-to-resume-turkmenistan-gas-import/>

niezbędnym warunkiem korzystnych cen surowca eksportowanego do Chin. Oznacza to, że w przyszłości znaczenie/udział dostaw gazu dla Gazpromu się zmniejszy, ale w interesie politycznym państw regionu leży ich utrzymanie.

Obecność Chin ma zasadniczo negatywne konsekwencje dla Zachodu dążącego do uruchomienia niezależnego od Rosji importu gazu z Azji Centralnej. Z jednej strony, konkurencja ze strony Chin powoduje, że państwa regionu oczekują od Zachodu (UE, USA, firmy energetyczne) podobnych warunków współpracy, jak te oferowane przez podmioty chińskie, czyli zdolności do finansowania projektów transportowych⁵⁵. Utrudnia to realizację zachodnich projektów – przede wszystkim dostaw turkmeńskiego gazu do Południowego Korytarza Gazowego przez projektowany gazociąg transkaspijski. Z drugiej strony, rosnąca zależność od współpracy z Chinami, zwłaszcza w przypadku Turkmenistanu, powoduje coraz większą chęć dywersyfikacji szlaków oraz odbiorców surowca, o czym świadczą zabiegi Aszchabadu wokół realizacji gazociągu TAPI (Turkmenistan – Afganistan – Pakistan – Indie). W przypadku Turkmenistanu, niejasna także pozostaje perspektywa spłaty przez Aszchabad kredytów zaciągniętych w Chinach, co rodzi obawy, że Turkmenistan może być zmuszony do przekazania Chinom udziałów w swoich aktywach energetycznych.

Firmy chińskie inwestują nie tylko w wielkie projekty infrastrukturalne, ale także w mniejsze przedsięwzięcia zacieśniające współpracę między oboma krajami, które nie są szeroko komentowane przez media państw regionu. Przykładem takich działań jest wybudowanie gazociągu o długości ok. 100 km przez prywatną chińską firmę Guanghai Energy, łączącego złożę Zaysan w Kazachstanie i fabrykę gazu skroplonego (LNG) w Jeminay w Chinach. Przepustowość trasy wynosi około 0,5 mld m³ gazu rocznie. Guanghai Energy posiada 49% udziałów w złożu. Informacje o budowie gazociągu zostały niemal całkowicie zignorowane przez prasę kazachstańską, natomiast media chińskie poświęciły im wiele uwagi, podkreślając, że jest to pierwszy prywatny gazociąg do Chin.

2.2. Sektor uranowy

W sferze wydobycia uranu Chiny współpracują przede wszystkim z Kazachstanem, który jest największym producentem rudy uranu na świecie (w 2012 roku

⁵⁵ Przejawem tej strategii jest m.in. deklaracja Turkmenistanu o sprzedaży gazu na swojej granicy (także surowca do UE) i niechęci do partycypowania w kosztach rozbudowy infrastruktury poza granicami kraju.

przypadło na niego 37% światowej produkcji) i posiada ok. 15% światowych zasobów tego surowca⁵⁶. Współpraca z Kazachstanem ma charakter wielowymiarowy, dotyczy zarówno wspólnej eksploracji i eksploatacji złóż uranu, dostaw surowca do Chin, jak i zaawansowanej współpracy technologicznej (por. Tabela 4). W przypadku Uzbekistanu oraz Kirgistanu zaangażowanie Chin jest niewielkie, co wynika przede wszystkim z niewielkiego potencjału wydobywczego w tych krajach, współpraca może się jednak zacieśnić w przypadku powodzenia prac eksploracyjnych prowadzonych przez chińsko-uzbecką spółkę.

Tabela 4. Najważniejsze porozumienia w sferze uranowej zawierane między Chinami a państwami Azji Centralnej

Rok	Partnerzy	Rodzaj współpracy
KIRGISTAN		
2009	Gate Bridge Co. (Hong Kong) / Monaro Mining NL (Australia)	Uzyskanie przez chińską spółkę 75% licencji na prace eksploracyjne na Aramsu, Utor, Naryn, Sumsar, Sogul, Djurasay, Hodjaakan oraz Gavasa
UZBEKISTAN		
2009	China Guangdong Nuclear Uranium Corp. / Goscomgeo	Powołanie Uz-China Uran JV 50%/50% do prac eksploracyjnych i wydobywczych w regionie Boztau (Nawoi), produkcja ma ruszyć w 2014 roku, Chiny mają prawo pierwokupu produkcji
2011	China Guangdong Nuclear Uranium Corp/ Geology and Mineral Resources Committee	Porozumienie ramowe rozszerzające zakres współpracy z Chinami m.in. o prace eksploracyjne na dodatkowych złożach
KAZACHSTAN		
2006	China National Nuclear Corporation i GNPGH/ Kazatomprom	Porozumienie o współpracy strategicznej
2007	China National Nuclear Corporation i GNPGH/ Kazatomprom	Porozumienie o przejęciu przez chińskie firmy 49% w JV Zhalpak oraz o sprzedaży im dwóch tysięcy ton uranu rocznie

⁵⁶ Dane za World Nuclear Association.

Rok	Partnerzy	Rodzaj współpracy
2007/ 2008	China National Nuclear Corporation/Kazatom-prom	Porozumienia o długoterminowej współpracy przewidujące inwestycje strony chińskiej w Kazachstanie
2008	Guangdong Nuclear Power Group Holdings/ Kazatomprom	Porozumienie o współpracy w dziedzinie wydobycia uranu, produkcji paliwa nuklearnego i reaktorów nuklearnych, długoterminowego handlu rudą uranu, produkcji elektryczności oraz budowy elektrowni atomowych. Strona chińska uzyskała 49% w kazaskiej spółce Semizbai-U operującej na złożach Irkol i Semizbai (produkcja 750 ton uranu rocznie)
2009	Guangdong Nuclear Power Group Holdings/ Kazatomprom	Porozumienie o powołaniu specjalnej spółki do budowy elektrowni atomowych w Chinach
2010	CGNPC Uranium Resources /Kazatomprom	Kontrakt długoterminowy o sprzedaży i zakupach koncentratu uranowego
2010	Ulba Metallurgical Plant i China Jianzhong Nuclear Fuel	Zakończenie procesu certyfikacji tabletek uranowych – mają być używane do produkcji paliwa
2011	China National Nuclear Corporation/Kazatom-prom	Porozumienie o dostawach 25000 ton uranu

W przypadku współpracy z Kazachstanem można mówić o relacjach strategicznych, a wręcz współzależności kazachstańsko-chińskiej, co wynika z olbrzymiego znaczenia wzajemnego handlu uranem dla obu krajów. Mimo że Chiny mają niewielki udział w produkcji surowca (wspólnie z Chińczykami złoża wyprodukowały w 2012 roku około 1200 ton uranu, co odpowiada około 5% całości produkcji w Kazachstanie), to są głównym odbiorcą surowca z Kazachstanu. W 2011 roku Kazachstan wyeksportował do Chin 10 492 ton uranu, co odpowiada 54% całości produkcji Kazachstanu w tym roku (19 450 ton) i 77% całości uranu zaimportowanego przez Chiny⁵⁷. W przypadku Uzbekistanu spółka z udziałem chińskiej Guangdong Nuclear Power Group Holdings nie produkuje jeszcze uranu. Chiny są natomiast właściwie jedynym importerem surowca z tego kraju – w 2010 roku zakupiły całość produkcji w Uzbekistanie, na którą przypadło 21%

⁵⁷ Uranium Intelligence Weekly, 2.03.2013.

importu uranu do Chin⁵⁸. Oznacza to, że prawie całość importowanego przez Chiny uranu pochodzi z Azji Centralnej.

W przyszłości należy spodziewać się jeszcze większej aktywności Chin w regionie, przede wszystkim w Kazachstanie. Sprzyjać temu będzie wciąż bardzo duży potencjał wzrostu wydobycia uranu w Kazachstanie⁵⁹, a także chińskie plany⁶⁰ rozbudowy elektrowni nuklearnych. Obecność Chin w tej dziedzinie stanowi wyzwanie przede wszystkim dla Rosji, która stawia sobie ambitne cele światowej ekspansji nuklearnej i rozwija inwestycje w złoża uranu, m.in. w Kazachstanie. Ekspansja Chin zagraża także interesom Japonii w regionie, tym bardziej że Tokio po szoku wywołanym tragedią w Fukusimie wraca na światowy rynek uranu i jest zainteresowane współpracą z Astaną m.in. przy budowie elektrowni nuklearnej oraz produkcji metali rzadkich (w celu zmniejszenia zależności od Chin). Rywalizacja japońsko-chińska o uran w regionie stwarza możliwość maksymalizacji zysków przez państwa Azji Centralnej.

2.3. Inne wybrane obszary współpracy

2.3.1. Metale i metale szlachetne

Do innych obszarów współpracy należą inwestycje w złoża węgla, metali i metali szlachetnych. W tych sektorach jednak Chinom udało się dokonać inwestycji jedynie w Kirgistanie oraz Tadżykistanie, gdzie są jednym z ważniejszych inwestorów. Z perspektywy Chin obecność w Tadżykistanie i Kirgistanie nie ma znaczenia strategicznego – jest formą dywersyfikacji zaangażowania i stanowi uzupełnienie już dokonanych inwestycji na świecie. Tymczasem z perspektywy najbiedniejszych państw regionu – Kirgistanu i Tadżykistanu – chińskie inwestycje mają znaczenie kluczowe ze względu na zacofanie

⁵⁸ Dane dotyczące eksportu uranu z Uzbekistanu do Chin są nieprzejrzyste, obecnie całość produkcji uranu w Uzbekistanie należy do państwowej Navoi Mining and Metallurgical Combine i wyniosła 2350 ton w 2010 roku, zaś dane dotyczące importu przez Chiny wskazują na 3 tysiące ton w 2010 roku. Prawdopodobnie Uzbekistan eksportuje uran przez niemieckiego pośrednika NUKEM, operacje handlowe nie są transparentne. Prawdopodobnie także część uranu z Kazachstanu do Chin eksportowana jest za pośrednictwem tej firmy, co sugeruje, że udział uranu z tego kraju w imporcie do Chin może być jeszcze wyższy. Por. *Uranium Intelligence Weekly*, 14.03.2011.

⁵⁹ Kazatomprom prognozuje wzrost wydobycia uranu do 30 tys. ton rocznie w 2018 roku z ok. 20 tys. ton w 2012 roku, http://www.kazatomprom.kz/ru/news/1/kazahstan_hochet_dobyvat_do_25.000_t_urana_v_blizhajshie_gody

⁶⁰ Chiny do 2030 roku planują uruchomić 150 elektrowni nuklearnych, których zapotrzebowanie szacowane jest na 30 tys. ton uranu rocznie.

gospodarcze tych krajów i trudności w przyciąganiu inwestycji zagranicznych (przede wszystkim poprzez brak odpowiedniej infrastruktury i duży potencjał niestabilności).

Tabela 5. Największe wybrane pozaenergetyczne inwestycje chińskie w Azji Centralnej

Firma (kraj)	Udziałowcy	Rodzaj aktywu	kiedy	Szacunkowa wartość inwestycji (kupno oraz inwestycje w rozwój)
Altynken (Kirgistan)	Zijin Mining (60%), Kyrgyzaltyn (40%)	Kopalnia złota	2011	66 mln USD
Zarawszan (Tadżykistan)	Zijn Mining 75%, Tadżykistan 25%	Kopalnia złota	2007	250 mln USD
Zarnisor JV (Tadżykistan)	China Global New Technology Imp & Exp 100%	Cynk, ołów	2007	150 mln USD (zapowiedź inwestycji 500 mln USD w projekt metalurgiczny)
Chon-Alay (Kirgistan)	Asia Gold Enterprises, 100%	Złoto, srebro, miedź	2012	b.d.
TK Mobile (Tadżykistan)	ZTE 100%	Operator sieci telekomunikacyjnej	2006	b.d.

Źródło: Agencje informacyjne, strony internetowe spółek

Z kolei Kazachstan i Uzbekistan nie dopuściły do chińskich inwestycji w sektorze mineralnym. Uzbekistan wręcz zniweczył próbę zakupu przez chińskich inwestorów udziałów w firmie Oxus Gold⁶¹. Choć Chiny nie posiadają aktywów mineralnych w tych krajach, są ważnym odbiorcą surowców, m.in. największy kazaski producent miedzi Kazakhmys eksportuje 60% swojej produkcji do Państwa Środka. Jednocześnie mimo braku udziałów Chiny są skłonne udzielać kredytów na rozwój sektora, np. w latach 2009–2011 udzieliły Kazakhmysowi kredytów o łącznej wysokości 4,2 mld USD na rozwój produkcji⁶².

⁶¹ Chińskie firmy próbowały w 2011 roku kupić udziały zarejestrowanej w Wielkiej Brytanii firmy Oxus Gold, ostatecznie jednak jej aktywa w Uzbekistanie zostały znacjonalizowane.

⁶² <http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/industry/mining/8573834/Kazakhmys-gets-1.5bn-loan-from-China.html>

Chińczycy starają się także zapewnić stabilność dostaw poprzez zawieranie długoterminowych kontraktów, co odpowiada także rodzimym producentom.

2.3.2. Sektor hydroelektryczny

Chiny zainteresowane są inwestycjami w rozwój produkcji hydroelektrycznej w regionie (zwłaszcza w Kirgistanie oraz Tadżykistanie), jednak unikają zaangażowania w kontrowersyjne projekty, np. ze względu na sprzeciw Uzbekistanu zrezygnowały z inwestycji w elektrownie w Nurabadzie oraz Zarawszanie. Chińskie firmy były nieskuteczne w uzyskiwaniu aktywów w hydroenergetyce i nie mają udziałów w żadnych dużych hydroelektrowniach w regionie. Jednocześnie to chińskie kredyty umożliwiły rozbudowę sieci elektrycznych w Tadżykistanie – ExImBank udzielił kredytu w wysokości 300 mln USD na budowę linii wysokiego napięcia Północ-Południe oraz Lolazor-Chatlon.

Z kolei w Kirgistanie chińska firma TBEA prowadzi budowę linii wysokiego napięcia Datka-Keminu, która umożliwi transmisję prądu z południa na północ kraju i tym samym zmniejszy zależność od Uzbekistanu oraz umożliwi eksport prądu do Kazachstanu. Projekt, którego koszt szacowany jest na 400 mln USD, finansowany jest przez kredyt udzielony przez ExImBank. Chińskie firmy uczestniczą także jako podwykonawcy w budowie mniejszych, niekontrowersyjnych hydroelektrowni w tych krajach. Głównym celem chińskiego zaangażowania w ten sektor jest uzyskanie źródeł energii elektrycznej dla Sinkiangu, przeciwdziałanie upadkowi najsłabszych państw w regionie (Tadżykistan, Kirgistan), wsparcie rozwoju eksportu energii elektrycznej do Afganistanu i tym samym pomoc w jego stabilizacji.

2.3.3. Telekomunikacja

Mało spektakularnym pod względem inwestycyjnym, ale mimo to interesującym obszarem działalności firm chińskich jest sektor telekomunikacyjny. Chińska firma telekomunikacyjna ZTE ma własnego operatora sieci telefonii komórkowej jedynie w Tadżykistanie (TK Mobile), jednak chińskie firmy odgrywają zasadniczą rolę w dostarczaniu rozwiązań komunikacyjnych wszystkim państwom regionu. Niewykluczone, że współpracy sprzyja możliwość wykorzystywania chińskich technologii do kontrolowania społeczeństw autorytarnych państw Azji Centralnej.

2.3.4. Rolnictwo

Chiny zainteresowane są także współpracą w sferze rolnictwa poprzez wydzierżawianie areałów od Tadżykistanu, Kirgistanu oraz Kazachstanu. Kwestie te budzą jednak olbrzymi opór społeczny podsycany antychińskimi fobiami i nie odgrywają na razie istotnej roli we wzajemnej współpracy. Chiny stają się natomiast coraz ważniejszą odbiorcą kazachstańskiego zboża.

2.3.5. Wspólne fundusze inwestycyjne

Jedynym państwem, z którym Chiny prowadzą tego typu współpracę, jest Kazachstan. Kazaski holding SamrukKazyna oraz chiński partner CITIC utworzyły w 2009 roku fundusz inwestycyjny o wartości 200 mln USD, którego głównym zadaniem jest wspieranie rozwoju infrastruktury w sektorach niezwiązanych z ropą i gazem. Z kolei w 2010 roku SamrukKazyna oraz miliarderzy z Hongkongu (Li Ka-shing, Larry Yung and Cheng Yu Tung) uzgodnili utworzenie prywatnego funduszu inwestycyjnego o wartości 400 mln USD. Jego głównym celem jest pomoc we wprowadzeniu kazaskich dużych koncernów mineralnych (np. Kazakhmys) na giełdę w Hongkongu⁶³. Z kolei podczas wizyty prezydenta Kazachstanu Nursułtana Nazarbajewa w lutym 2011 roku w Chinach strony uzgodniły powołanie funduszu inwestycyjnego o wartości 1 mld USD, który ma prowadzić inwestycje w obu krajach. Tworzenie tego typu funduszy jest sygnałem rosnących powiązań kapitałowych pomiędzy Kazachstanem i Chinami. Może być też zapowiedzią wspólnych inwestycji w kazaski sektor surowców mineralnych. W przyszłości należy się spodziewać wzrostu tego typu współpracy ze względu na znaczenie Chin jako źródła kapitału inwestycyjnego.

2.4. Wymiana handlowa

Chiny są bezdyskusyjnie najważniejszym partnerem handlowym Azji Centralnej. Przy czym nawet przy dodaniu szacunkowej wartości eksportu gazu z Azji Centralnej (nieuwzględnianego w statystykach Federalnego Urzędu Celno) Chiny wyrastają na głównego partnera regionu w 2011 roku, dystansując Rosję. W 2012 roku przewaga Chin nad Rosją w bilansie handlowym z regionem jeszcze bardziej wzrosła (por. Tabela 6). Ze względu na potencjał gospodarczy Chin oraz zainteresowanie państw centralnoazjatyckich rozwijaniem handlu,

⁶³ <http://www.bloomberg.com/news/2010-10-14/kazakhstan-hong-kong-billionaires-li-cheng-yung-plan-fund-premier-says.html>

a także brak skutecznych środków obrony przed ekspansją Chin należy spodziewać się jeszcze większego wzrostu wymiany handlowej. Wzrost będzie stymulować coraz większy import surowców energetycznych z regionu (ropy, gazu i uranu). Rozwój handlu jest także wspomagany przez rozwój infrastruktury transportowej łączącej region z Chinami (por. 2.5. Infrastruktura transportowa – Nowy Jedwabny Szlak). Ogólny bilans wymiany handlowej jest niekorzystny dla regionu, jednak nie dotyczy to największych eksporterów gazu i ropy w regionie, czyli Kazachstanu i Turkmenistanu.

Rozwój handlu wspomagany jest także przez omijanie międzynarodowych walut w rozliczeniach między państwami i tym samym unikanie ryzyka walutowego – Chiny dążą do odejścia od dolara na rzecz juana. Pierwszymi rezultatami tej strategii jest podpisanie z Kazachstanem i Uzbekistanem umów o swapach walutowych w 2011 roku, co wzmacnia znaczenie walut narodowych.

Głównymi towarami sprowadzanymi z Chin do Azji Centralnej są artykuły konsumpcyjne oraz maszyny i urządzenia. Z kolei Azja Centralna jest zapleczem surowcowym dla Państwa Środka i eksportuje ropę, gaz, uran, inne surowce mineralne (miedź, ołów), zboża oraz bawełnę.

Tabela 7. Wartość importu do poszczególnych państw Azji Centralnej z Chin i Rosji (mln USD)

Rok	Kazachstan		Kirgistan		Tadżykistan		Turkmenistan		Uzbekistan	
	Z Chin	Z Rosji	Z Chin	Z Rosji	Z Chin	Z Rosji	Z Chin	Z Rosji	Z Chin	Z Rosji
2003	1 566	3 279	245	161	21	128	79	222	147	512
2004	2 212	4 664	493	268	53	183	85	242	172	767
2005	3 899	6 534	866	377	144	240	90	224	230	861
2006	4 752	8 967	2 113	561	306	378	162	229	406	1 087
2007	7 447	11 920	3 666	879	514	607	302	384	766	1 729
2008	9 820	13 299	9 214	1 308	1 480	794	803	808	1 277	2 038
2009	7 750	9 147	5 228	916	1 217	573	916	992	1 560	1 694
2010	9 280	10 690	4 100	991	1 375	673	522	757	1 179	1 889
2011	9 568	13 348	4 879	1 159	1 997	719	786	1 156	1 359	2 107
2012	11 002	14 558	5 073	1 634	1 748	678	1 700	1 251	1 784	2 325

Źródło: Urzędy statystyczne Rosji i Chin

Tabela 6. Wartość eksportu z poszczególnych państw Azji Centralnej do Chin i Rosji (mln USD)

Rok	Kazachstan*		Kirgistan		Tadżykistan		Turkmenistan*		Uzbekistan*	
	Do Chin	Do Rosji	Do Chin	Do Rosji	Do Chin	Do Rosji	Do Chin	Do Rosji	Do Chin	Do Rosji
2003	1 721	2 475	69	104	17	70	4	28	200	484
2004	2 281	3 429	109	150	15	76	14	43	403	613
2005	2 902	3 225	105	146	14	95	19	77	451	904
2006	3 607	3 840	113	194	18	126	16	80	566	1 292
2007	6 419	4 623	113	291	10	162	49	69	363	1 471
2008	7 726	6 379	121	491	20	213	28	100	330	1 300
2009	6 231	3 697	48	367	185	213	38	45	349	847
2010	11 034	4 449	70	393	56	214	1 045	148	1 299	1 557
2011	15 329	7 146	98	293	72	89	4 693	143	807	1 860
2012	14 647	7 870	88	195	109	67	8 022	183	1 091	1 390

Źródło: Urzędy statystyczne Rosji i Chin

* Dane dotyczące eksportu nie uwzględniają gazu eksportowanego przez państwa Azji Centralnej. Gaz od 2011 roku kupowany jest wyłącznie przez szwajcarską spółkę-córkę Gazpromu – Gazprom Schweiz⁶⁴. Wartość zakupów gazu w Azji Centralnej w 2011 roku na podstawie raportu firmy Gazprom Schweiz można oszacować na około 8 mld USD (firma jako koszt związany z zakupem gazu w 2011 roku podała 8,18 mld franków szwajcarskich)⁶⁵. Szacunki te są zgodne z medialnymi doniesieniami na temat ceny gazu, która ma wynosić około 250 USD za 1000 m³ surowca.

⁶⁴ <http://www.gazprom-schweiz.ch/en/company.html>

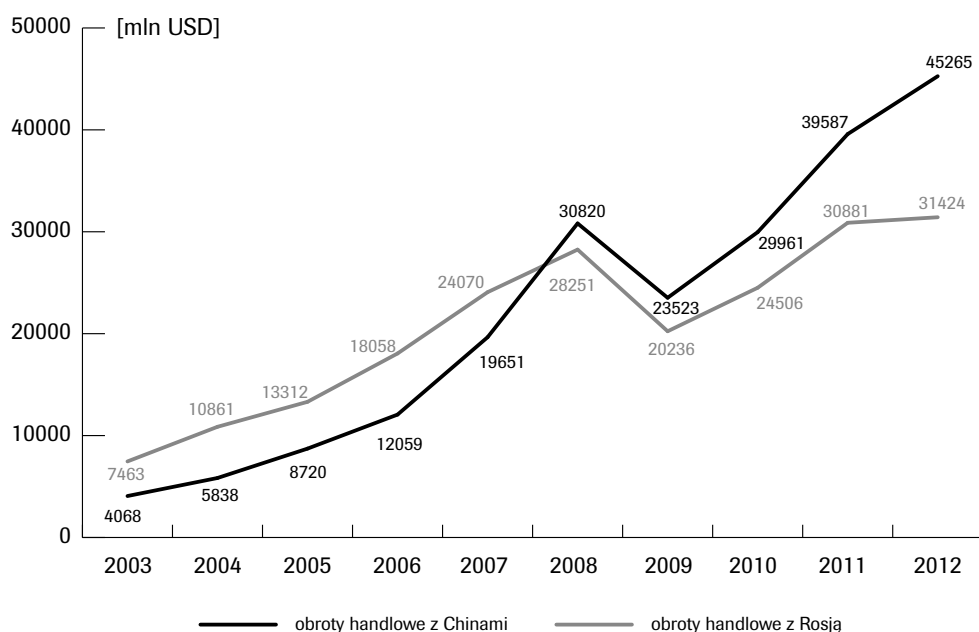
⁶⁵ <http://www.gazprom-schweiz.ch/en/publications.html> przy zakupie 35 mld m³ gazu z regionu kaspijskiego (w tym 1,5 mld m³ z Azerbejdżanu).

Tabela 8. Wartość obrotów handlowych Azji Centralnej z Rosją i Chinami w latach 2011 i 2012 (w mln USD)

	2011			2012		
	Import	Eksport	Wartość obrotów	Import	Eksport	Wartość obrotów
z/do Chin	18 589	20 998	39 587	21 308	23 957	45 265
z/do Rosji	18 489	12 392	30 881	20 446	10 978	31 424

Źródło: Urzędy statystyczne Rosji i Chin

Wykres 1. Dynamika obrotów handlowych Azji Centralnej z Rosją oraz Chinami w latach 2003-2012 w mln USD

Źródło: Urzędy statystyczne Rosji i Chin

2.4.1. Kazachstan

Kazachstan jest najważniejszym partnerem handlowym Chin w regionie, zarówno pod względem importu, jak i eksportu. Wysoki poziom wymiany jest generowany przez eksport z Kazachstanu do Chin ropy, uranu i metali. Rozwój wymiany handlowej stymulowany jest przez oba państwa poprzez rozbudowę

odpowiedniej infrastruktury transportowej (linie kolejowe, drogi) oraz tworzenie nowoczesnych granicznych centrów transportowo-handlowych. Najbardziej spektakularnym przykładem, obok istniejących od początku lat dziewięćdziesiątych centrów handlu Jeminay i Alataw, jest budowane centrum handlowo-transportowe w granicznej miejscowości Horgos. Zarówno Kazachstan, jak i Chiny wprowadzają rozwiązania prawne stymulujące wymianę handlową. Kazachstan planuje także utworzenie specjalnej strefy ekonomicznej w okolicach Horgos oraz rozwój przemysłu przy pomocy chińskich inwestorów oraz chińskiej siły roboczej (*sic!*). Horgos ma się stać dla Kazachstanu bramą do Azji, zaś dla Chin sposobem dotarcia na teren Unii Celnej i pasem transmisyjnym dla chińskich produktów przesyłanych dalej do Europy.

HORGOS

Międzynarodowe Centrum Współpracy Przygranicznej Horgos to śródlądowy port tranzytowy i centrum logistyczne na granicy Kazachstanu i Chin, w którym będzie działać Specjalna Strefa Ekonomiczna. Decyzję o powstaniu centrum podjęto w 2002 roku, pierwsza część projektu została uruchomiona 1 lipca 2011 roku.

Centrum budowane jest wokół ruchliwego przejścia granicznego Horgos, w jego granicach obowiązuje strefa bezwizowa dla obywateli obu państw (możliwość przebywania do 30 dni na podstawie dowodu tożsamości).

Przez strefę przechodzi linia kolejowa Sinkiang–Horgos (uruchomiona w grudniu 2012 roku). W pobliżu centrum ma także powstać lotnisko międzynarodowe (2018). Nieopodal Horgosu przechodzi gazociąg Azja Centralna–Chiny (z Turkmenistanu przez Uzbekistan i Kazachstan – w ciągu 5 lat będzie to najważniejsza magistrala eksportu gazu z Azji Centralnej). Horgos zlokalizowany jest około 320 km od Ałmaty oraz 670 km od Urumczy.

Kompleks powstaje na obszarze 528 hektarów (185 hektarów po stronie kazaskiej i 343 po chińskiej). Na terenie centrum zostaną zbudowane **terminale przeładunkowe**. Planowana jest budowa 5 sektorów terminali – m.in. sektor z obróbką towarów. Przepustowość przeładunkowa na terenie centrum sięgnie 120 tysięcy kontenerów towarów rocznie.

Według szacunków Japońskiej Agencji Współpracy Międzynarodowej **objętość ładunków transportowanych przez port** zwiększy się z 19 mln ton rocznie w 2008 roku do około 46 mln ton w roku 2020.

Horgos to także nowoczesny kompleks biznesowy, mieszczący biura, hotele, centrum konferencyjne i ekspozycyjne, a także kompleks sportowo-rekreacyjny, kulturalno-rozrywkowy i park etnograficzny. W ramach projektu powstanie także kanalizacja i oczyszczalnia ścieków, wysypisko oraz zakłady do przetwarzania i recyklingu śmieci.

Koszt realizacji projektu szacowany jest na ok. 3,5 mld USD.

Eastern Gate: Specjalna Strefa Ekonomiczna (powstaje w bezpośredniej okolicy Horgosu)

SSE będzie położona na **5840 ha przygranicznego rejonu panfiłowskiego** (obwód ałmatyński).

Przewiduje się, że dzięki strefie powstanie 220 tys. nowych miejsc pracy, a jej roczne przychody osiągną ok. 1 mld USD.

Kazachstańska część terenu uzyskała status Specjalnej Strefy Ekonomicznej, w której stawka VAT na towary wyprodukowane w strefie ma być zero, ponadto w strefie nie będzie obowiązywać podatek socjalny, za to działać będą specjalne, prostsze procedury zatrudniania obywateli państw trzecich.

2.4.2. Uzbekistan

Uzbekistan obok Turkmenistanu ma najniższy poziom importu z Chin i na tle regionu relatywnie niewysokie negatywne saldo handlowe (około 700 mln w 2012 roku). Wynika to z protekcyjnej polityki władz uzbeckich, które chronią się przed zalewem tanich chińskich towarów i wprowadzają m.in. zaporowe cła na import artykułów konsumpcyjnych⁶⁶. Jednocześnie wysoki poziom importu wynika z dostaw zaawansowanych technologicznie maszyn i urządzeń z Chin, których zakup finansowany jest przez chińskie kredyty. Uzbekistan eksportuje do Chin przede wszystkim uran, gaz oraz bawełnę i złoto. W przyszłości wraz z planowanym zwiększeniem eksportu gazu do Chin oraz planami zwiększenia przez Uzbekistan importu urządzeń z tego kraju (wspomagany przez kredyty chińskie w wysokości 5 mld USD udzielone w 2012 roku) struktura wymiany handlowej ma szansę się utrzymać. Uzbekistan jest

⁶⁶ [http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=39646&cHash=ec65823bc326166eb210879fcbdfc94](http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews[tt_news]=39646&cHash=ec65823bc326166eb210879fcbdfc94)

zainteresowany rozwojem współpracy handlowej i inwestycyjnej z Chinami, ale w ograniczonym zakresie. Wynika to z uznania przez Taszkent za modelowe gospodarek państw Azji Południowo-Wschodniej (Korea Południowa) i niechęci do uzależniania się od Chin.

2.4.3. Turkmenistan

Dzięki eksportowi gazu do Chin Turkmenistan odnotował bezprecedensowe na tle regionu saldo dodatnie w wymianie handlowej z Chinami na poziomie 6,3 mld USD w 2012 roku. W związku z planami zwiększenia eksportu surowca do Państwa Środka, korzystny dla Turkmenistanu bilans najprawdopodobniej się utrzyma. Jednocześnie skokowy wzrost importu z Chin związany jest z zaangażowaniem chińskich firm w zagospodarowanie turkmeńskich złóż (CNPC operuje na prawym brzegu rzeki Amu-daria, złożu Bagtyyarlyk i jest podwykonawcą na największym turkmeńskim złożu Galkynysz). Jednocześnie Chiny dystansują pozostałe państwa i są bezdyskusyjnie największym partnerem handlowym Turkmenistanu, którego gospodarka opiera się właśnie na eksporcie gazu. Oznacza to niewspółmierną względem innych partnerów zależność gospodarki Turkmenistanu od eksportu gazu do Chin, co może przerodzić się w zależność polityczną.

2.4.4. Kirgistan i Tadżykistan

Oba państwa są przede wszystkim rynkiem zbytu towarów chińskich, ich eksport do Chin jest znikomy i ogranicza się do surowców wydobywanych w tych krajach oraz złomu. Ich ujemny bilans w handlu z Chinami jest najwyższy w regionie i w 2012 roku wyniósł dla Kirgistanu 5 mld USD, a dla Tadżykistanu 1,7 mld USD. Oba kraje importują z Chin towary konsumpcyjne oraz sprzęt i maszyny, których zakup, podobnie jak w przypadku pozostałych krajów regionu, finansowany jest przez chińskie kredyty. Kirgistan ponadto odgrywa rolę regionalnego hubu dystrybucji chińskich towarów, prowadząc reeksport⁶⁷ do krajów ościennych, przede wszystkim Uzbekistanu oraz Kazachstanu. Niekorzystny bilans handlowy obu krajów będzie się utrzymywał ze względu na brak potencjału rozwoju eksportu z tych najbardziej zacofanych gospodarczo krajów

⁶⁷ Reeksport towarów z Kirgistanu nie znajduje odzwierciedlenia w oficjalnej statystyce, jest to handel bazarowy i według szacunków CAREC jest znacznie wyższy niż oficjalny eksport z tych krajów, <http://www.carecprogram.org/uploads/events/2011/14th-TPCC/Customs-Union-Impact-Kyrgyz-Republic-Tajikistan.pdf>

regionu i świata. Kluczową rolę w rozwoju handlu z tymi krajami ma ich uczestnictwo w WTO (Tadżykistan zakończył procedury akcesyjne w 2013 roku).

Chiny są zainteresowane pogłębieniem relacji handlowych. Istnieją plany stworzenia spółki kirgisko-chińskiej, która miałaby produkować towary w Kirgistanie, co zmniejszyłoby negatywny wpływ ewentualnego wstąpienia Kirgistanu do Unii Celnej⁶⁸. Samo powołanie Unii Celnej Rosji, Kazachstanu i Białorusi miało negatywny wpływ na możliwości eksportu towarów z Kirgistanu do Kazachstanu. Nie można jednak jednoznacznie stwierdzić, że zahamowało to w sposób znaczący rozwój wymiany handlowej między Kirgistanem oraz Chinami. Prawie dwukrotny spadek importu z Chin nastąpił w roku 2009, czyli przed ustanowieniem Unii Celnej, co jest wynikiem światowego kryzysu ekonomicznego. W następnych latach import z Chin do Kirgistanu nie osiągnął poziomu z roku 2008, co jest spowodowane zarówno złą sytuacją gospodarczą w tym kraju (zwłaszcza w roku 2010 z powodu przewrotu oraz zamieszek etnicznych), jak też ograniczeniem możliwości reeksportu towarów poprzez procedury wprowadzone przez Astanę⁶⁹.

Unia Celna – została utworzona 1 stycznia 2010 roku przez Rosję, Kazachstan i Białoruś. Jest pierwszym etapem w procesie integracyjnym forsowanym przez Moskwę (jego kolejnymi elementami są powołana formalnie 1 stycznia 2012 roku Wspólna Przestrzeń Gospodarcza i mająca dopiero zostać utworzona Unia Eurazjatycka). Wszystkie te projekty mają na celu integrację państw postsowieckich na płaszczyźnie gospodarczej, a w dalszej perspektywie także politycznej z Rosją w roli lidera. Takiej wizji Unii sprzeciwia się ostro Kazachstan, który jest zdeterminowany, by ograniczyć integrację jedynie do sfery ekonomicznej i nie jest skłonny do rezygnowania na rzecz Moskwy ze swoich ambicji odgrywania ważnej roli na arenie światowej⁷⁰. Zainteresowanie wstąpieniem do Unii Celnej jednoznacznie wyraża Kirgistan.

⁶⁸ AkiPress, 12.06.2012.

⁶⁹ <http://www.carecprogram.org/uploads/events/2011/14th-TPCC/Customs-Union-Impact-Kyrgyz-Republic-Tajikistan.pdf>

⁷⁰ <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2013-01-23/kazachstan-dystansuje-sie-wobec-integracyjnych-projektow->

2.5. Infrastruktura transportowa – Nowy Jedwabny Szlak

Chińskie zaangażowanie w rozwój infrastruktury transportowej w regionie jest bezprecedensowe i dotyczy zarówno zaangażowania w rozbudowę infrastruktury w samej Azji Centralnej, jak i w Sinkiangu w celu stworzenia spójnych korytarzy transportowych. Najlepiej rozwinięte sieci połączeń Chiny mają z Kazachstanem. Działają dwie linie kolejowe: z Urumczy do Astany oraz z Urumczy do Ałmaty⁷¹, trzy porty lądowe oraz drogi do nich. Ponadto Chiny wspierają rozwój infrastruktury drogowej w Tadżykistanie oraz Kirgistanie i skłonne są udzielać tym państwom kredytów na tego typu projekty (np. kredyt 75 mln USD na renowację drogi z Oszu do Irkesztamu na granicy kirgisko-chińskiej, kredyt 282 mln USD na rekonstrukcję drogi z Duszanbe do Czanaku (w Uzbekistanie), 200 mln USD na rekonstrukcję drogi Biszkek-Torugart). W planach, oprócz dalszego wsparcia rozwoju dróg, jest linia kolejowa z Kaszgaru poprzez Kirgistan do Uzbekistanu oraz linia kolejowa do Afganistanu (zob. Mapa 3).

Chińskie firmy są najbardziej konkurencyjne w regionie, co powoduje, że zazwyczaj są także podwykonawcami projektów sponsorowanych w ramach programu CAREC przez międzynarodowe instytucje finansowe (głównie w Tadżykistanie i Kirgistanie). Dynamicznie rozwijają się także połączenia lotnicze z państw regionu do Urumczy i innych części Chin. Głównym aktorem inwestującym w rozwój infrastruktury w regionie są międzynarodowe instytucje finansowe realizujące program CAREC (zob. Mapa 4).

Program CAREC obejmuje 10 państw, w tym wszystkie państwa Azji Centralnej, ma na celu wsparcie współpracy regionalnej poprzez rozbudowę infrastruktury transportowej oraz handlowej (jak punkty graniczne itp.). W ramach programu CAREC finansowany jest rozwój sześciu korytarzy transportowych przechodzących przez Azję Centralną. Donatorami w programie są Azjatycki Bank Rozwoju, EBOR, MFW, Islamski Bank Rozwoju, UNDP i Bank Światowy. Między rokiem 2001 a 2011 w ramach programu zrealizowano ponad 100 projektów o wartości ponad 17 mld USD⁷². Bezdyskusyjnie to właśnie CAREC jest głównym źródłem finansowania rozbudowy infrastruktury transportowej (nieenergetycznej) w regionie⁷³.

⁷¹ Otwarta w grudniu 2012 roku.

⁷² Lista projektów z zakresu transportu: <http://www.carecprogram.org/index.php?page=transport-projects>

⁷³ <http://www.carecprogram.org/index.php?page=projects-list>

3. Instrumenty współpracy

3.1. Kredyty

Chiny w celu stymulowania rozwoju współpracy z państwami regionu hojnie udzielają kredytów na rozbudowę infrastruktury, a także na import chińskich towarów, przede wszystkim maszyn. Kredyty są także zabezpieczane przysyłymi dostawami surowców z państw regionu.

Do 2009 roku głównym odbiorcą chińskich pożyczek był Tadżykistan, następnie Uzbekistan oraz w dużo mniejszym stopniu Kirgistan. Kazachstan oraz Turkmenistan nie korzystały z chińskich kredytów. Chiny nie były także na tym polu najważniejszą pożyczkodawcą w Azji Centralnej, pozostając w tyle za międzynarodowymi instytucjami finansowymi. Do wzrostu zainteresowania regionu chińskimi pożyczkami przyczynił się kryzys gospodarczy, a w przypadku Turkmenistanu kryzys w relacjach z głównym partnerem handlowym – Rosją.

Chińskie kredyty mają wspomagać rozbudowę infrastruktury, handel, a także dostęp do złóż, ewentualnie dostawy surowców z regionu. Charakterystyczne jest to, że w przypadku kredytów udzielanych na rozwój infrastruktury i modernizacji zakładów, chińskie firmy występują jako podwykonawcy oraz dostarczyciele technologii i siły roboczej, zaś w handlu kredyty służą zakupowi chińskich produktów. Podobnie w zamian za kredyty udzielane na zagospodarowanie zasobów surowcowych Chiny oczekują dostaw tych surowców.

Najbardziej zadłużonym państwem regionu jest Turkmenistan, który w latach 2009 i 2011 podpisał porozumienia o chińskich kredytach o łącznej wartości 8,1 mld USD, co odpowiada ponad 90% całości szacowanego długu zagranicznego tego kraju. Tradycyjnie Turkmenistan prawie nie korzystał z zewnętrznych form finansowania, ale w roku 2009 zmuszony był sięgnąć po chiński kredyt w celu stabilizacji sytuacji finansowej w związku z kryzysem w relacjach z Rosją i wstrzymaniem dostaw gazu dla Gazpromu⁷⁴. Kolejna pożyczka, udzielona w 2011 roku była niezbędna dla sfinansowania zagospodarowania największego turkmeńskiego złoża Galkynysz. W zamian za ten ostatni kredyt

⁷⁴ Po wybuchu na gazociągu Azja Centralna – Centrum w kwietniu 2009 roku ustały dostawy gazu do Rosji. Zostały wznowione w grudniu 2009 roku, ale na prawie czterokrotnie niższym poziomie.

Turkmenistan zgodził się na dostawy dodatkowych wielkości gazu w wysokości 25 mld m³ (por. Tabela 2, s. 45), a CNPC uzyskało kontrakt na prace podwykonawcze na złożu. Prawdopodobnie część długu będzie rozliczana właśnie dostawami surowca.

Tabela 9. Dług zewnętrzny Turkmenistanu

Państwo	Wartość długu	Udział w długu
Chiny	8,1 mld USD (VIII 2011)*	91,6%
ADB	125 mln USD (31 XII 2011)**	1,4%
IDB	613 mln USD (25 XI 2011)***	7%
Całość	8,838 mld USD	

* Chińskie pożyczki nie są uwzględniane w szacunkach międzynarodowych instytucji finansowych, np. IDB, ADB

** http://www.isdb.org/irj/go/km/docs/documents/IDBDevelopments/Internet/English/IDB/CM/Publications/Member_Countries_Facts_Figures/FactsFigures2012.pdf

*** http://www.isdb.org/irj/go/km/docs/documents/IDBDevelopments/Internet/English/IDB/CM/Publications/Member_Countries_Facts_Figures/FactsFigures2012.pdf
<http://www.adb.org/countries/turkmenistan/main>

Źródło: Szacunki własne na podstawie danych IDB, ADB oraz agencji prasowych

Kolejnym największym dłużnikiem Chin jest Tadżykistan, który rozpoczął korzystanie z chińskich kredytów w 2008 roku. W ciągu pięciu lat Chiny wyrosły na głównego kredytodawcę Tadżykistanu w sferze kredytów dwustronnych (ich udział wynosi 84%), wypierając z tej pozycji Rosję, której udział w dwustronnych kredytach udzielanych Tadżykistanowi wyniósł 39% na koniec 2007 roku, by zmaleć do zera w 2012 roku. Chińskie kredyty udzielane są przede wszystkim w celu rozbudowy infrastruktury w Tadżykistanie (linie energetyczne, drogi itp.) oraz na zakup chińskich towarów. Tadżykistan jest także zdecydowany uzyskiwać dalsze kredyty z Chin; m.in. w 2012 roku po wizycie prezydenta Rachmona ogłoszono, że Chiny zainwestują oraz udziela Tadżykistanowi pożyczek o łącznej wartości 1 mld USD⁷⁵.

⁷⁵ [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=39503&cHash=c-09678c17ad8078ba5cbocc1e14c0431](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=39503&cHash=c-09678c17ad8078ba5cbocc1e14c0431)

Tabela 10. Dług zagraniczny Tadżykistanu (stan na 1 stycznia 2012 roku)

Państwo	Wartość długu	Udział w długu zagranicznym
Chiny	878,5 mln USD	41,3%
Rosja	o	o
Całość	2124,3 mln USD	

Źródło: Ministerstwo Finansów Tadżykistanu

W ostatnich dwóch latach wzrosło także zainteresowanie Uzbekistanu, który do tej pory nie był skłonny do zacieśniania współpracy z Chinami. Uzyskał co prawda kilkusetmilionowy kredyt w roku 2006, jednak jego głównymi kredytodawcami były międzynarodowe instytucje finansowe oraz kraje azjatyckie, m.in. Korea Południowa. Obecnie Uzbekistan wykorzystuje chińskie kredyty na zakup maszyn i urządzeń niezbędnych do podniesienia bazy produkcyjnej w kraju oraz do rozwoju sektora energetycznego, w tym infrastruktury przesyłowej.

Dług zagraniczny Uzbekistanu

Całość długu oszacowana przez CIA Factbook to 10,5 mld USD na koniec 2012 roku⁷⁶. W tym szacunkowa wielkość chińskich kredytów alokowanych w Uzbekistanie została oceniona na 4,5 mld USD we wrześniu 2012 roku⁷⁷. Większość z tej sumy została prawdopodobnie alokowana w 2012 roku, kiedy to podpisano porozumienie o kredycie w wysokości 2,5 mld USD na budowę trzeciej nitki gazociągu do Chin oraz umowę o linii kredytowej w wysokości 1,5 mld USD.

Kirgistan korzysta z chińskich kredytów w ograniczonym stopniu, jednak ciągle zabiega o nowe. Udział zadłużenia wobec Chin w całkowitym zadłużeniu kraju jest relatywnie niewielki (17,4%). Podobnie jak Tadżykistan również Kirgistan wykorzystuje chińskie kredyty do finansowania rozbudowy infrastruktury energetycznej i drogowej oraz do zakupu maszyn i urządzeń. Wielkość długu zagranicznego w stosunku do obrotów obu krajów wskazuje wyraźnie, że Kirgistan importuje głównie towary konsumpcyjne z Chin.

⁷⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>

⁷⁷ <http://uza.uz/en/politics/3017/>

Tabela 11. Kirgistan kredyty państwowe (stan na grudzień 2012)

Państwo	Podmiot	Wartość długu	Udział w długu zagranicznym
Chiny	ExlmBank	527,5 mln USD	17,4%
Rosja	rząd	488,9 mln USD	16,1%
Całość zadłużenia		3031,8 mln USD	

Źródło: Ministerstwo Finansów Kirgistanu⁷⁸

Dla Kazachstanu chińskie kredyty są przede wszystkim źródłem finansowania budowy nowej infrastruktury (gazociąg). Kazachstańskie spółki korzystają z kredytów z Państwa Środka, by rozwijać swoją surowcową bazę produkcyjną (np. kredyt dla potentata miedziowego Kazakhmys na zagospodarowanie nowych złóż). Chińskie kredyty wykorzystywane są także do modernizacji i rozbudowy sektora energetycznego kraju – np. kredyt na budowę kompleksu petrochemicznego w Atyrau, gdzie podwykonawcą w projekcie jest chiński SINOPEC.

W ekspansji kredytowej Chin w Azji Centralnej kluczowe znaczenie miał światowy kryzys finansowy i trudności z uzyskaniem kredytów na rozwój na międzynarodowych rynkach finansowych (przyczynił się do tego *default* największego kazachstańskiego banku BTA w 2009 roku). Udział długu względem Chin wynosi prawie 11% całości długu Kazachstanu. W najbliższych latach poziom finansowania z Chin ma szansę się utrzymać w związku z pracami nad linią C gazociągu do Chin, jednak jego znaczenie może spadać ze względu na zadłużanie się przede wszystkim międzynarodowych konsorcjów zaangażowanych w prace na największych kazaskich polach naftowych oraz promowaną obecnie przez Kazachstan politykę sięgania po własne źródła finansowe (np. fundusze emerytalne) w celu finansowania rozwoju gospodarki.

⁷⁸ http://www.minfin.kg/index.php?option=com_content&view=article&id=1923:-----c-1992-2012--31122012&catid=61:2010-10-05-10-30-35&Itemid=131

Tabela 12. Dług zagraniczny Kazachstanu (stan na wrzesień 2012)

Państwo	Wartość długu	Udział w długu zagranicznym
Chiny	14,65 mld USD	10,9%
Rosja	3,96 mld USD	2,9%
Całość	134,88 mld USD	

Źródło: Narodowy Bank Kazachstanu; www.nationalbank.kz

3.2. Szanghajska Organizacja Współpracy

Narzędziem współpracy gospodarczej z Azją Centralną ma także w chińskiej optyce stać się Szanghajska Organizacja Współpracy. Temu celowi służyło powołanie Rady Biznesowej w ramach organizacji w 2003 roku, a także Konsorcjum Banków państw SzOW w roku 2005. Chiny liczyły także na powołanie strefy wolnego handlu w ramach SzOW. Ponadto przez większą część ubiegłej dekady Pekin udzielał kredytów państwom regionu prawie wyłącznie w ramach SzOW. Polityka ta uległa korekcie w wyniku oporu Rosji, która nie chce przekształcenia SzOW w sprawną organizację gospodarczą, a wręcz tworzy konkurencyjne instytucje (EurAsEC, a od roku 2010 Unia Celna i Wspólna Przestrzeń Gospodarcza). Ostatecznie Pekin zdecydował się na bilateralny rozwój współpracy gospodarczej, czego najlepszym przykładem było udzielenie wielomiliardowych pożyczek Kazachstanowi i Turkmeni-stanowi w roku 2009. Oznacza to, że Chiny gotowe są rozwijać współpracę bilateralną w ważnych dla nich sferach bez oglądania się na stanowisko Rosji. Mimo to Pekin nie rezygnuje z prób przekształcenia SzOW w platformę współpracy gospodarczej i podtrzymuje oferty udzielania pożyczek w ramach organizacji (w grudniu 2012 roku zadeklarował chęć alokowania 10 mld USD w ramach pożyczek dla państw członkowskich SzOW). Chiny dążą także do powołania banku SzOW, który stałby się instytucją wspierającą rozwój gospodarczy w ramach organizacji, odpowiedzialną za udzielanie pożyczek. Pomysły te mają poparcie państw regionu. W przyszłości należy się spodziewać, że Pekin będzie kontynuował próby przekształcenia SzOW w platformę współpracy regionalnej, ale jednocześnie będzie rozwijać współpracę bilateralną niezależnie od Rosji.

4. Bilans współpracy gospodarczej

4.1. Wymiar geopolityczny

Głębokość i potencjalnie duża trwałość powiązań gospodarczych (uzyskiwana dzięki rozwojowi infrastruktury) pomiędzy Chinami a Azją Centralną daje Pekinowi możliwość oddziaływania na region w wymiarze politycznym i w sferze bezpieczeństwa. Na razie, jak się wydaje, Chiny nie wykorzystują w pełni wpływów, które posiadają. Wynika to zarówno z przywiązania do zasady nieingerowania w procesy polityczne w regionie, braku koncepcji, jak taka ingerencja miałaby wyglądać, jak też z niechęci do konfrontacji z Rosją. W przyszłości jednak rosnące zadłużenie państw regionu wobec Chin może być wykorzystywane do wymuszania na państwach Azji Centralnej ustępstw o charakterze politycznym.

Skuteczność tak postrzeganej polityki zależna jest od obecności i skuteczności Rosji w sferze bezpieczeństwa w Azji Centralnej oraz – wbrew oficjalnej, krytycznej pod adresem Waszyngtonu retoryce – skuteczności misji stabilizacyjnej USA i NATO w Afganistanie. Obecność gospodarcza Chin jest obecnie mimo wszystko zbyt słaba, zaś inne narzędzia nierozwinięte (militarne) i niesprawdzone (polityczne), by Chiny były w stanie same odgrywać rolę hegemonu w regionie.

Rosnąca obecność Chin w sektorze gospodarczym, zwłaszcza w sferze energetycznej jest wyzwaniem dla Rosji oraz Zachodu w rywalizacji o dostęp do centralnoazjatyckich surowców. Mimo że obecność Chin w sektorze energetycznym Azji Centralnej przedstawiana jest przez rosyjskich polityków oraz media jako korzystna dla Rosji (utrudnia eksport surowców z regionu na Zachód), to w praktyce zaangażowanie Chin poważnie zagraża rosyjskim interesom w regionie. To właśnie aktywność ChRL powoduje, że Rosja nie może dalej postrzegać regionu jako wyłączone zaplecze surowcowe. To także konkurencja ze strony Państwa Środka zmusiła Rosję do urynkowienia zasad współpracy z państwami regionu. Co więcej, rosnący import surowców z Azji Centralnej do Chin jest także wykorzystywany w chińsko-rosyjskich negocjacjach na temat gazu. Azja Centralna stała się zatem konkurentem dla Rosji na rynku chińskim. Chińskie zaangażowanie w sferze gospodarczej obnażyło także brak atrakcyjności oferty Rosji, która przestała być uznawana za głównego sponsora i gospodarczego patrona regionu.

W przypadku Zachodu, który od dwóch dekad poszukuje możliwości importu surowców z Azji Centralnej, chińska aktywność obnażyła nieskuteczność

i nieatrakcyjność oferty USA i UE. Konkurencja ze strony Chin powoduje, że Zachód zmuszony jest do przedstawienia oferty porównywalnej do chińskiej. Jest także zmuszony do zmiany w podejściu do kwestii związanych z szeroko pojętymi prawami człowieka, jeżeli chce zacieśniania współpracy w kwestiach gospodarczych.

Mimo to narastające obawy przed wpływami Chin powodują, że państwa regionu coraz częściej podejmują próby ich zrównoważenia – znalazło to wyraz m.in. w akcesji Kazachstanu do tworzonej wspólnie z Rosją i Białorusią Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej i deklaracjach Kirgistanu o chęci przyłączenia się do tej organizacji.

4.2. Wymiar gospodarczy

W ciągu ostatniej dekady Chiny wyrosły na głównego partnera gospodarczego Azji Centralnej, stały się jej głównym sponsorem i najbardziej perspektywnym partnerem dla dalszej współpracy. Było to zarówno konsekwencją wzrostu roli Chin w świecie, jak i ich aktywności w regionie. Mimo różnic w poziomie współpracy pomiędzy poszczególnymi państwami regionu a ich wschodnim sąsiadem, we wszystkich państwach współpraca z Chinami stanowi kluczowy element polityki gospodarczej. Państwa regionu nie mają możliwości odrotu czy też nawet zmniejszenia współpracy gospodarczej z Chinami. Oznacza to poważną różnicę potencjałów – Chiny, dla których współpraca z Azją Centralną ma marginalne znaczenie w wymiarze gospodarczym, uzyskały olbrzymie narzędzie wpływu na region.

W sferze energetycznej Chiny są jedynym graczem w regionie, który skutecznie realizuje swoje interesy. Miarą skuteczności chińskiej polityki jest fakt, że prawie wszystkie⁷⁹ nowe szlaki transportu surowców z Azji Centralnej, jakie powstały w ciągu ostatnich 10 lat, wiodą w kierunku wschodnim. To współpraca z Chinami pozwoliła na przełamanie dotychczasowego monopolu Rosji, dywersyfikację szlaków i odbiorców, wzmocnienie państw regionu. Jednocześnie to właśnie rozwój eksportu surowców energetycznych do Chin ma największy potencjał – w perspektywie krótkoterminowej to Chiny staną się najważniejszym odbiorcą gazu z regionu, co oznacza wzrost zależności Azji Centralnej (przede wszystkim Turkmenistanu) od Państwa Środka.

⁷⁹ Wyjątek stanowi gazociąg ze złoża Dowletabad do Iranu wybudowany w 2010 roku w czasie ostrego kryzysu gazowego między Turkmenistanem a Rosją. Nie jest on jednak w pełni wykorzystywany.

Zaawansowany jest także proces przekształcania regionu w pas transmisyjny dla towarów chińskich eksportowanych na Zachód oraz Bliski Wschód. Najważniejsze połączenia transregionalne przechodzą przez Kazachstan, łącząc Rosję z Chinami. Rozwijane są także szlaki łączące region z Bliskim Wschodem (linia kolejowa z Kazachstanu przez Turkmenistan do Iranu). Co więcej, budowa tych połączeń wspierana jest przez Zachód⁸⁰ jako sposób na pomoc ekonomiczną dla państw regionu. Chiny są niezbywalnym elementem takiej polityki. Oznacza to, że nowo budowana infrastruktura trwale zwiąże region z Chinami.

Chiny osiągają założone cele, mimo iż nie posiadają znaczących aktywów w regionie. Skuteczność ich polityki wynika z umiejętności adaptowania się do warunków stwarzanych przez państwa regionu. Chiny są zdolne do ponoszenia wydatków na rozbudowę infrastruktury energetycznej bez uzyskiwania nad nią kontroli, finansowania zagospodarowania złóż bez posiadania w nich udziałów, rozwoju handlu poprzez udzielanie olbrzymich kredytów na zakup chińskich urządzeń. W efekcie wyrosły na najważniejszego partnera handlowego regionu i stają się głównym odbiorcą surowców energetycznych i mineralnych.

⁸⁰ Tzw. Nowy Jedwabny Szlak ma poparcie USA, np. wypowiedź sekretarz stanu Hillary Clinton w październiku 2012 roku.

IV. OBECNOŚĆ CHIN W AZJI CENTRALNEJ W WYMIARZE SPOŁECZNYM - DOROBEK DWUDZIESTOLECIA

Równoległe z ambitną aktywnością polityczną i gospodarczą w Azji Centralnej Chiny stanęły przed koniecznością wypracowania modelu funkcjonowania w społeczeństwach centralnoazjatyckich. Doraźnym wyzwaniem było i jest przełamanie nieufności społeczeństw regionu wobec Chin i wypracowanie kontaktów niezbędnych do realizacji interesów gospodarczych i politycznych, w wymiarze strategicznym zaś – wykreowanie Chin jako atrakcyjnego biegu na przyciągania cywilizacyjnego, wzmacniającego pozycję Chin wobec Rosji i innych graczy.

Stosunek społeczeństw i państw Azji Centralnej wobec Chin był i wciąż pozostaje obarczony poważnym bagażem nieufności i resentymentów uwarunkowanych historycznie (wspominane powyżej negatywne postrzeganie polityki Chin wobec Ujgurów; bagaż sowieckiej i rosyjskiej propagandy antychińskiej).

W przypadku młodych państw i społeczeństw Azji Centralnej bardzo silna była – mocno zmitologizowana – obawa przed masowymi migracjami Chińczyków do Azji Centralnej, zmianą struktury etnicznej itp. (wiarygodności tym obawom dodawała kolonizacja przez Chińczyków Han prowincji Sinkiang). Kolejnym potencjalnym zagrożeniem było wykupywanie ziemi przez Chińczyków i wielopoziomowa konkurencja w biznesie. Obie kwestie wywoływały napięcia i protesty społeczne. W przypadku „obrony ziemi” były to m.in. prowadzące do obalenia rządu protesty w Kirgistanie po ujawnieniu skali korekt granicznych na rzecz Chin (2002). W Kazachstanie doszło m.in. do protestów przeciwko dzierżawieniu ziemi Chińczykom z podtekstem korupcyjnym i politycznym⁸¹. Równie mocno wybrzmiewały obawy o zalew rynku towarami chińskimi i nieuczciwą konkurencję ze strony handlarzy i biznesmenów chińskich. Na tym tle wybuchały protesty (lokalnie nawet starcia na bazarach), za którymi szły działania prawne ograniczające swobodę handlarzy chińskich, np. w Uzbekistanie w latach 2003–2004 wprowadzono szereg ustaw koncentrujących import towarów sprzedawanych na bazarach

⁸¹ Do protestów dochodziło w grudniu 2009 i styczniu 2010 roku, te ostatnie gromadziły nawet do 2,5 tys. osób w Ałmaty. Bezpośrednią przyczyną demonstracji były oskarżenia korupcyjne pod adresem niezwykle wpływowego zięcia prezydenta Nazarbajewa Timura Kulibajewa (Kulibajew miał zostać skorumpowany przez chińskich inwestorów i m.in. sprzyjać oddaniu Chińczykom ziemi w dzierżawę). Uczestnicy domagali się dymisji premiera Karima Masimowa, który uznawany jest za autora polityki zbliżenia z Chinami oraz żądali rezygnacji z chińskiego kredytu (10 mld USD przyznane w 2009 roku).

przez wąską grupę hurtowników uzbeckich, w Kirgistanie natomiast wprowadzono dla obcokrajowców formalny (choć nieegzekwowany) zakaz pracy na bazarach (2007). Nastroje antychińskie znajdowały odbicie zarówno w publikacjach medialnych, jak też w dyskursie politycznym (m.in. są stałym elementem kazachstańskich debat parlamentarnych; obrona Kirgistanu przed dominacją chińską była jednym z punktów programu wyborczego partii Ata Żurt w roku 2010⁸²).

Specyfika Azji Centralnej, w tym skala nastrojów antychińskich znajdujących odzwierciedlenie w podejściu poszczególnych państw, stwarza wyjątkową sytuację: inaczej niż w innych obszarach silnej aktywności gospodarczej Chin (od Azji Południowo-Wschodniej po rosyjski Daleki Wschód) nie towarzyszy jej dotąd silna presja migracyjna⁸³.

Zarówno stale rosnący potencjał i ambicje Chin, jak też skala interesów gospodarczych i politycznych Pekinu sprawiają, że równocześnie z rosnącymi obawami w społeczeństwach Azji Centralnej rosną też nadzieje na korzyści ze współpracy z Chinami, rozwija się przy tym chińskie instrumentarium oddziaływania na sąsiadów. Obok rozszerzających się bezpośrednich kontaktów handlowych (m.in. liczne wyjazdy mieszkańców Azji Centralnej do Chin) znajduje to odbicie przede wszystkim w edukacji. Szczególnym przykładem tego jest stały rozwój sieci Instytutów Konfucjusza w regionie promujących kulturę i język chiński: do 2009 roku w Azji Centralnej powstało sześć Instytutów Konfucjusza, z których najbardziej prężny (na Uniwersytecie Al-Farabi w Ałmaty) wykształcił ponad 2 tys. studentów. Równolegle stale rośnie atrakcyjność i oferta chińskiego szkolnictwa wyższego dla Azji Centralnej (głównym ośrodkiem akademickim jest Urumczy), nie tylko dającego znajomość atrakcyjnego języka, ale także względnie wysoki stopień edukacji w dziedzinach technicznych i medycynie⁸⁴. Stale rośnie także oferta nauki języka chińskiego

⁸² Por. <http://www.youtube.com/watch?v=4F5j3gSdoYc&feature=related>

⁸³ Oficjalne dane na temat wielkości chińskiej migracji nie uwzględniają migracji nielegalnej, dotyczącej przede wszystkim Kazachstanu i Kirgistanu – pracujący na tutejszych bazarach kupcy w większości posługują się wizami turystycznymi i często przedłużają pobyt nielegalnie. Prawdopodobnie dlatego szacunkowe dane tak bardzo się różnią: dla Kazachstanu od 70 do 300 tys., dla Kirgistanu 10-100 tys. Można przypuszczać, że istotny odsetek obywateli Chin związanych z Azją Centralną wciąż stanowią nie Hanowie, a Ujgurzy. Obecność Chińczyków w Tadżykistanie ma inny charakter – zatrudniani są głównie oficjalnie przy projektach infrastrukturalnych.

⁸⁴ W roku 2010 liczba studentów z Kazachstanu przekroczyła 6,5 tys., co oznacza ponad 3,5-krotny wzrost w porównaniu z rokiem 2006 (studia finansowane ze środków własnych, w ramach stypendiów państwowych, w tym programu Bałaszak, w ramach puli stypen-

w Azji Centralnej, zarówno na poziomie uniwersyteckim (przynajmniej 10 uniwersytetów w Kazachstanie i kilka w Kirgistanie), jak też kursów indywidualnych⁸⁵.

Przy dynamicznie rozwijającej się aktywności gospodarczej i rosnącej pozycji politycznej wymiar społeczny wydaje się najtrudniejszym i najmniej dotąd efektywnym przejawem obecności chińskiej w regionie, również na tle politycznych i cywilizacyjnych konkurentów. W tym wymiarze Chinom daleko do Rosji – zakorzenionej w regionie od dwustu lat, wciąż dysponującej najbardziej atrakcyjnymi i powszechnymi wzorcami kulturowymi (zarówno na poziomie kultury wysokiej, jak i popularnej); przy względnej powszechności języka rosyjskiego i podobieństwie instytucji i mechanizmów życia społecznego łatwo dostępnej i atrakcyjnej m.in. jako rynek pracy i kierunek migracji. Chiny nie mogą konkurować także z mocno obecnymi w sferze kulturalnej i edukacyjnej Turcją i szeroko pojętym Zachodem, zarówno w sferze edukacyjnej, jak aspiracji kulturowych. Zważywszy jednak na zdecydowanie słabszą pozycję startową (nie wspominając Rosji, Turcja i Zachód z chwilą rozpadu ZSRR kojarzone były raczej pozytywnie) i spóźniony start (szersza oferta chińska skierowana do społeczeństw regionu to ostatnia dekada, podczas gdy instytucje zachodnie, tureckie czy muzułmańskie są aktywne od momentu rozpadu ZSRR) dynamika wzrostu pozycji Chin jest znaczna. Przy spodziewanym stałym wzroście atrakcyjności gospodarczej i pozycji politycznej już w perspektywie średnioterminowej należy spodziewać się jej wzmocnienia także w wymiarze społecznym, zwłaszcza wśród najbardziej aktywnej i wpływowej części społeczeństwa Azji Centralnej.

dialnej finansowanej przez Pekin – rocznie 200 osób w ramach programu stypendialnego SzOW czy też przez chińskie firmy – m.in. CNPC). Studentów z Tadżykistanu jest w Chinach ponad 500, kirgisko-chińskie porozumienie międzyrządowe mówi o 27 stypendystach rocznie. Trudna do oszacowania jest liczba studentów samodzielnie organizująca swoją edukację w Chinach.

⁸⁵ Na podstawie ogłoszeń prasowych i obserwacji własnych.

V. PODSUMOWANIE – WYZWANIA NA PRZYSZŁOŚĆ

Dorobek minionych dwóch dekad w relacjach między Chinami a Azją Centralną jest imponujący. Z poziomu 1991 roku – braku bezpośrednich relacji i wzajemnej ogromnej nieufności – Chiny wybiły się na pozycję strategicznego partnera gospodarczego i gracza realnie zmieniającego ekonomiczny kształt Azji Centralnej. Coraz wyraźniej widać także, że skala i charakter zaangażowania gospodarczego Chin w regionie istotnie wpływa na jego kształt polityczny i miejsce w świecie. W procesy te wpisały się poszczególne państwa regionu, co więcej – stały się ich beneficjentami. Przy utrzymaniu się obecnych tendencji i dynamiki można spodziewać się, że znaczenie – także polityczne – Chin w regionie będzie stale rosnąć.

Skuteczność chińskiej strategii wobec regionu kontrastuje ze stosunkowo małą efektywnością geopolitycznych konkurentów: Rosji i Zachodu (USA i UE).

Pomimo silnego zakorzenienia w regionie i wciąż mocnej pozycji Rosja nie wypracowała koncepcji zgodnej ze swoimi oczekiwaniami rozwoju regionu – jej działania są zachowawcze i defensywne, a ich celem jest konserwacja dawnych powiązań w sferze bezpieczeństwa i gospodarki oraz utrzymanie w ten sposób pozycji politycznej.

Działania Zachodu mają charakter sektorowy: w sferze bezpieczeństwa ich przejawem jest obecność militarna USA w Azji Centralnej, zaś w energetyce próby budowy szlaków eksportu surowców z regionu na Zachód z pominięciem Rosji. W pierwszym przypadku założyć można, że obecność USA w sferze bezpieczeństwa w Azji Centralnej zostanie zredukowana do minimum wraz z wygaszaniem misji w Afganistanie (2014), w drugim zaś próby budowy nowych szlaków napotykają poważny opór ze strony Rosji i konkurencję ekonomiczną ze strony Chin. W tym kontekście należałoby się spodziewać stałego wzrostu znaczenia politycznego Chin w Azji Centralnej i coraz silniejszych powiązań regionu z Chinami, przy równoczesnych zabiegach poszczególnych państw centralnoazjatyckich na rzecz stworzenia przeciwwagi dla Chin poprzez dalszy rozwój współpracy z Rosją i Zachodem.

Jakkolwiek sukcesy i dynamika polityki chińskiej wobec regionu są imponujące, Chiny wciąż dalekie są od pozycji głównego rozgrywającego w regionie, a ich wpływy polityczne oraz gospodarcze nie są zabezpieczone. Wynika to zarówno z ujawnionych dotąd ograniczeń politycznych Chin, jak też w jeszcze większym stopniu związane jest z dynamiką wewnątrz Azji Centralnej i w jej

bezpośrednim otoczeniu (Afganistan). Przede wszystkim zaś otwartą kwestią pozostaje niezmiennie przyszłość samych Chin, tj. zdolność do utrzymania stabilnego wzrostu gospodarczego i dalszej, efektywnej ewolucji chińskiego modelu polityczno-społecznego.

Pomimo osiągnięć minionych dwudziestu lat Azja Centralna pozostaje niestabilna. W wymiarze politycznym ogromnym wyzwaniem są kwestie sukcesji władzy w Kazachstanie i Uzbekistanie, utrzymujące się stale napięcie polityczno-społeczne w Kirgistanie i Tadżykistanie i nieprzewidywalność ewolucji wewnętrznej Turkmenistanu. Pod znakiem zapytania stoi trwałość modeli ustroju wewnętrznego wypracowanego w tych krajach. Jest to problem tym większy, że region przechodzi poważne zmiany społeczne: dorosło nowe pokolenie, utrzymuje się duża presja demograficzna, obserwuje się przewartościowania ideowe i tożsamościowe, w tym umacnianie tożsamości narodowej i państwowej, potencjalnie ograniczających akceptację społeczną dla działań chińskich. Oznacza to, że wpisana w aktualny model i oparta na dzisiejszych liderach polityka Chin będzie poddana poważnemu testowi. W średniookresowej perspektywie problem funkcjonalności obecnego modelu polityczno-gospodarczego, a w konsekwencji jego ewolucji oraz ewolucji polityki zagranicznej dotyczy także Rosji i samych Chin.

Kolejnym poważnym wyzwaniem dla Chin będzie rozwój sytuacji w Azji Centralnej po zakończeniu misji ISAF w Afganistanie (2014), zwłaszcza ze względu na radykalne ograniczenie, a z czasem zapewne całkowite wycofanie sił USA i NATO z Afganistanu i Azji Centralnej. Z jednej strony oznaczałoby to zmniejszenie/zakończenie amerykańskiej obecności na zachodnich rubieżach ChRL i byłoby korzystne dla Pekinu w wymiarze strategicznym. Z drugiej strony zakończenie misji afgańskiej traktowane jest jako zapowiedź załamania się obecnego chwiejnego porządku Afganistanu, a w efekcie rozszerzenia afgańskiej niestabilności na Azję Centralną (w dalszej perspektywie na Sinkiang). Niezależnie od tego, że ryzyko związane z 2014 rokiem jest zdecydowanie przesadzone (zwłaszcza jeżeli chodzi o możliwości i chęci istotnego oddziaływania jakichkolwiek afgańskich ugrupowań politycznych i zbrojnych na Azję Centralną, a tym bardziej Sinkiang), Chiny czują się zmuszone do wypracowania instrumentarium pozwalającego bezpośrednio wpływać na bezpieczeństwo w Azji Centralnej. Osłabienie/zakończenie amerykańskiej obecności w Azji Centralnej, rosnące zainteresowanie Chin bezpieczeństwem Azji Centralnej oraz intensywne zabiegi Rosji zmierzające do reintegracji obszaru postsowieckiego (m.in. rozwój Unii Celnej, projekty Unii Eurazjatyckiej, zabiegi o wzmocnienie OUBZ) powiększają w perspektywie

najbliższych lat pole do coraz bardziej otwartej rywalizacji pomiędzy Chinami i Rosją w Azji Centralnej, potęgując widoczne obecnie szanse i zagrożenia stojące przed państwami regionu.

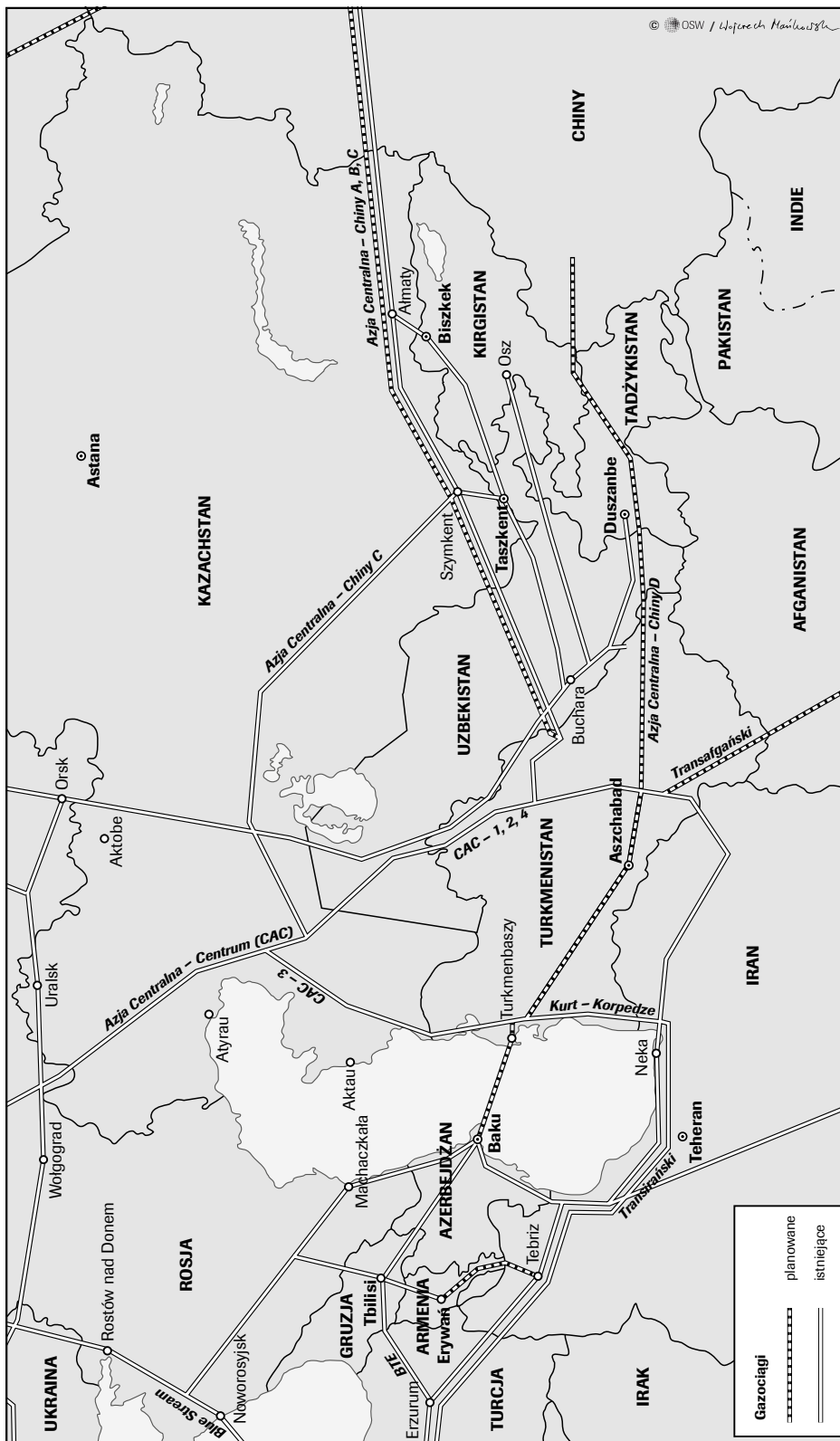
Na charakter chińskiej obecności w Azji Centralnej wpływać będzie także rozwój sytuacji globalnej, zwłaszcza w obszarach istotnych z punktu widzenia energetyki. Ewentualna eskalacja problemów w rejonie Zatoki Perskiej podnosiłaby znaczenie Azji Centralnej jako zaplecza surowcowego Chin. Ewentualna destabilizacja Kaukazu Południowego (m.in. groźba konfliktu karabaskiego) utrudniałaby rozwój szlaków komunikacyjnych z Azji Centralnej na Zachód – co stymulowałoby dalszy rozwój współpracy z Chinami.

ALEKSANDRA JAROSIEWICZ, KRZYSZTOF STRACHOTA

Pracę nad tekstem ukończono 1 lipca 2013 roku

Mapa 2. Istniejące i planowane gazociągi w Azji Centralnej

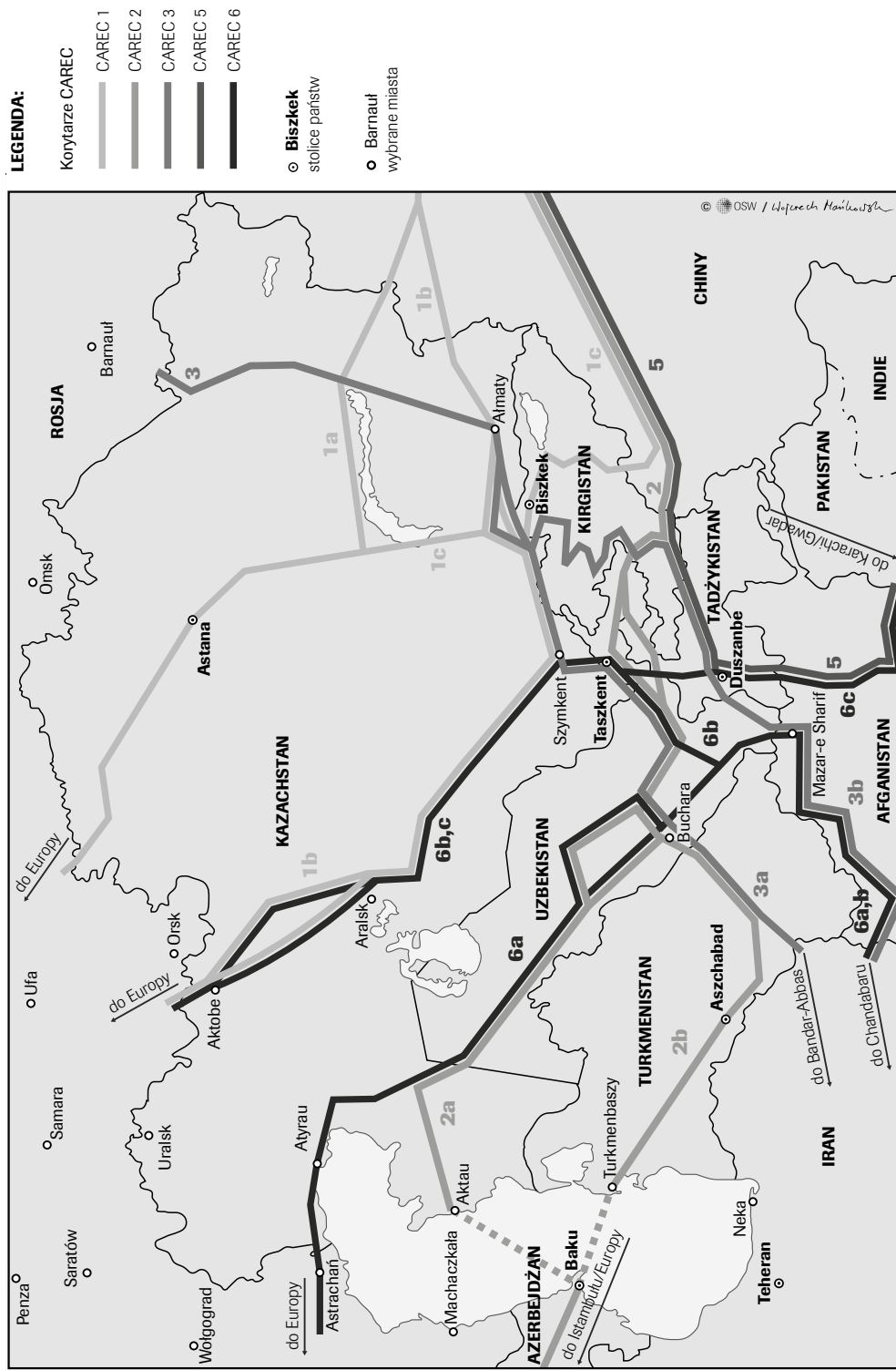

Mapa 3. Istniejące i planowane linie kolejowe w Azji Centralnej

Mapa 4. Korytarze transportu realizowane w ramach programu Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC)

Korytarze transportowe w Azji Centralnej

W ramach programu Central Asia Regional Economic Cooperation (CAREC), międzynarodowe instytucje finansowe Azjatycki Bank Rozwoju, EBO-iR, MFW, Islamski Bank Rozwoju, ONZ (UNDP) i Bank Światowy udzielają wsparcia na rozbudowę sześciu korytarzy transportowych, z których pięć przechodzi bezpośrednio przez Azję Centralną (korytarz numer 4 łączy Rosję poprzez Mongolię z Azją Wschodnią). Podstawowym celem CAREC jest stworzenie regionalnej siatki połączeń między państwami Azji Centralnej, a dokładniej między ich ekonomicznymi centrami. Ponadto CAREC ma umożliwić powstanie szlaków pozwalających na uzyskanie przez oddalone od mórz i oceanów państwa centralnoazjatyckie dostępu do światowego rynku. W założeniach programu powstające szlaki komunikacyjne mają z czasem przekształcić się w szlaki logistyczne (z całą niezbędną infrastrukturą logistyczną), a następnie w korytarze ekonomiczne, wzdłuż których koncentrować się będzie rozwój gospodarczy poprzez napływ nowych inwestycji.

Korytarz 1 Europa - Azja Wschodnia: przebiega przez Rosję, Kazachstan oraz Kirgistan. W jego skład wchodzi 13600 km dróg, 12000 torów kolejowych, 1 centrum logistyczne oraz 3 lotniska. Jest to korytarz o największym natężeniu ruchu.

Korytarz 2 Morze Śródziemne - Azja Wschodnia: łączy obszar Morza Śródziemnego oraz Kaukazu z Azją Wschodnią poprzez Azerbejdżan, Kazachstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kirgistan i Chiny. Korytarz składa się z 9900 km dróg i 9700 km szlaków kolejowych.

Korytarz 3 Rosja - Bliski Wschód i Azja Południowa: łączy rosyjską Syberię z Bliskim Wschodem i Azją Południową poprzez Afganistan, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan i Uzbekistan. Składa się na niego 6900 km dróg oraz 4800 km szlaków kolejowych.

Korytarz 5 Azja Wschodnia - Morze Arabskie: biegnie poprzez Chiny, Kirgistan, Tadżykistan oraz Afganistan. Na korytarz składa się 3700 km dróg oraz 2000 km linii kolejowych.

Korytarz 6 Europa - Bliski Wschód i Azja Południowa: zawiera trzy trasy przechodzące przez terytoria Kazachstanu, Uzbekistan, Kirgistanu, Tadżykistanu, Afganistanu do portów Gwadar i Karaczi w Pakistanie oraz portu Bandar Abbas w Zatoce Perskiej (Iran). Na korytarz składa się 10600 km dróg oraz 7200 km szlaków kolejowych.

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

Ośrodek Studiów Wschodnich (OSW) jest instytucją ekspercką zajmującą się monitorowaniem oraz analizą sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej w Rosji, na Kaukazie i w Azji Centralnej, w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, w Niemczech oraz na Bałkanach.

OSW powstał w 1990 roku i jest w całości finansowany z budżetu państwa. W 2006 roku Ośrodkowi nadano imię założyciela – Marka Karpia.

Odbiorcami naszych opracowań są przede wszystkim instytucje państwowe: Kancelaria Prezydenta RP, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, ministerstwa i agencje rządowe, a także Sejm i Senat RP.

Szczególnie aktywnie włączamy się w dyskusję dotyczącą polityki wschodniej Unii Europejskiej, wyzwań dla bezpieczeństwa energetycznego oraz procesów transformacji politycznej i społeczno-gospodarczej sąsiadów Polski.

Znaczna część naszych publikacji dostępna jest na stronie internetowej **osw.waw.pl**

Serie wydawnicze

Punkt Widzenia – krótkie opracowania analityczne prezentujące opinie naszych ekspertów na aktualne tematy; wydawane w języku polskim i angielskim.

Prace OSW – duże opracowania analityczne poświęcone ważnym procesom politycznym, społecznym i gospodarczym zachodzącym na obszarze zainteresowania OSW; wydawane w języku polskim i angielskim.

Newslettery OSW

Tydzień na Wschodzie – tygodniowy biuletyn analityczny dotyczący obszaru Rosji, Ukrainy, Białorusi, Kaukazu i Azji Centralnej (wersja angielska: EASTWEEK)

BEST OSW – tygodniowy biuletyn analityczny dotyczący obszaru krajów bałtyckich, Europy Środkowej, Niemiec oraz Bałkanów (wersja angielska: CEWEEKLY)

Komentarze OSW – w tej serii publikujemy analizy o najistotniejszych wydarzeniach z obszaru naszego zainteresowania w pogłębionej formie (wersja angielska: OSW Commentary)

Newslettery OSW są dostępne w bezpłatnej prenumeracie